

מחשבות על פרפורמטיביות אימהית

לוסיאן לאור*

כשנשים מתבגרות, הן נהיות כמו אימא שלהן, וזוהי הטרגדיה שלהן. הגברים לעולם לא נהיים כמו אימם וזוהי הטרגדיה שלהם.

אוסקר ויילד חשיבותה של רצינות¹

אני: "אבל רק לאישה יכולים להיות ילדים".

הנס: "לי תהיה ילדה".

אני: "אתה מאוד רוצה שתהיה לך ילדה".

הנס: "כן, בשנה הבאה תהיה לי אחת, וגם לה ייקראו חנה".

אני: "אבל לא יכולה להיות לך ילדה".

הנס: "כן, כן, ילד מקבל ילדה וילדה מקבלת ילד".

אני: "לילד אין ילדים. רק לנשים, לאמהות יש ילדים".

הנס: "למה לא אני?"

אני: "כי ככה אלוהים סידר את זה".

הנס: "למה לך אין? כן, כן, פעם יהיה לך, רק תחכה".

אני: "אני יכול לחכות הרבה זמן".

זיגמונד פרויד הנס הקטן – אנליזה של פוביה בילד בן חמש².

* ד"ר לוסיאן לאור, MD, פסיכיאטר חיילי חמ"ן, צה"ל.

1 OSCAR WILDE, THE IMPORTANCE OF BEING EARNEST: A TRIVIAL COMEDY FOR SERIOUS PEOPLE 38 (2008). תרגום שלי.

2 זיגמונד פרויד הנס הקטן-אנליזה של פוביה בילד בן חמש 104–101 (מרים רון מתרגמת, 2003).

המאמר מציע דיאלוג בין תאוריות פוסט-מודרניות של מגדר לתאוריות פסיכואנליטיות התייחסותיות בנוגע לסובייקטיביות האימהית. הוא משתמש בביקורתה של ג'ודית באטלר על המגדר כקטגוריה מהותית ובלתי-ניתנת לשינוי, על מנת לבחון את הצימוד הבלתי-מאותגר: סובייקטיביות אימהית, נשיות ומין ביולוגי, ולאפשר התחלה של חשיבה מחדש על "אימהות" כקטגוריית זהות אפשרית גם בעבור גברים.

ראשיתו של המאמר בחוויית האישית של "להיות אימא". מנקודת מוצא זו, ומתוך בחירה של שתי פרספקטיבות – הפסיכואנליזה ההתייחסותית ותאוריות מגדר פוסט-מודרניות – נוצר דיאלוג בין שני סוגי שיח לגבי מהותה של הסובייקטיביות האימהית. הבחירה בשני שיחים אלו מעידה על התובנות המשמעותיות שיש בעיניי לסוגי השיח השונים על העולם הנפשי ועל ההקשרים התרבותיים, החברתיים והמשפחתיים שבו מובנה עולם זה.

במהלך המאמר ארתום את מושג ה"פרפורמטיביות" של ג'ודית באטלר, על מנת לפרק את מושג האימהות המקובל וכמה מההנחות שקשורות אליו באופן "טבעי". לאחר מכן אדון בבעיית הפעלנות (agency) שעולה מהשימוש בהמשגתה של באטלר לגבי המגדר. דיון זה עוסק בשאלה אם אדם הופך לסובייקט כזה או אחר, וכיצד. שימוש בתובנות של הפסיכואנליזה ההתייחסותית מאפשר חשיבה על פעלנות מחד גיסא, ועל מוטיבציה מאידך גיסא. כך מתחיל להיווצר מרחב לסובייקטיביות אימהית חדשה. סובייקטיביות שלא נובעת באופן מחייב והכרחי מהביולוגיה, אך גם כזו שאינה מייצגת לחלוטין את קטגוריית האימהות.

לבסוף אטען שעמדה של דיאלוג בין שתי הגישות מאפשרת את כינונה של סובייקטיביות אימהית, שהיא גם פיקטיבית וגם אמיתית, גם כפויה וגם יצירתית, גם נטועה בגוף וגם מרוחקת ממנו. מטרתי להציע סובייקטיביות אימהית שהיא פרדוקסלית וקונפליקטואלית, נטועה ביחסים הבין-אישיים המתקיימים ומכוננים במרחבים של השפה, התרבות והחברה.

גישה זו מאפשרת את קיומה של עמדה פסיכואנליטית משחררת; גישה אשר אינה דוחה כל משמעות, רק משמעות אפריורית שקודמת להיווצרות הסובייקט ולהיותו בעולם (המשפחתי, חברתי, תרבותי, מגדרי); גישה אשר אינה שוללת את קיומו של עצמי, אלא את המושג של עצמי קשיח, קבוע ומתוחם אשר מבודד מההקשר שבו הוא קיים ומיחסיו עם אחרים; גישה אשר אינה דוחה הבנה ומשמעות, אלא רק הבנה ומשמעות שנקבעים מראש על ידי תאוריה.

א. מבוא: הצעה לדיאלוג. ב. על ביקורת המגדר בפסיכואנליזה. ג. על הפחד מפירוק. ד. על באטלר ופרפורמטיביות. ה. הטרוסקסואליות כפויה. ו. מגבלות החופש הפרפורמטיבי. ז. הפעלנות וההסבה. ח. סובייקטיביות אימהית פרפורמטיבית. ט. סיכום.

א. מבוא : הצעה לדיאלוג

הרעיון למאמר זה נולד מניסיון ומחוויה אישיים. בשנת 2008 הפכתי לאבא, או שאולי לאימא; בכל מקרה הפכתי להיות הורה. לאחר ארבע-עשרה שנות זוגיות החלטנו בן זוגי ואני להפוך להורים. לאחר התלבטויות רבות בנושא החלטנו כי פונדקאות היא הדרך שתתאים לנו. באוקטובר 2008 נולדה בתנו הבכורה בארצות-הברית. לאחר לידתה הפכתי להיות המטפל העיקרי. היה ברור לשנינו כי אני אהיה המטפל העיקרי (שנקרא בדרך כלל בתרבות שלנו "אימא"). ייתכן כי ההחלטה הייתה קשורה לאופיינו השונה, למקצועי הטיפולי או להכנסתי, הנמוכה משל בן זוגי. בכל מקרה, ובלא שהחלטנו על כך מראש, נוצרה חלוקה בתפקידי המגדר שלנו. אני התחלתי לתפקד כאם, ואילו בן זוגי החל לתפקד כאב. כבר בהתחלה, ואף על פי ששנינו גברים, אימצנו לעצמנו תפקידי מגדר כמעט סטראוטיפיים. כך, מבלי משים, אימצתי לעצמי חשיבה מפצלת של תפקידי המגדר – אותה חשיבה המפצלת בין נשים כאימהות מטפחות לבין גברים כאבות מפרנסים, שניתן לראותה כבבואה מופנמת של הפיצול החברתי בין תפקידי המגדר של גברים ונשים.

החוויה המוזרה הזאת, "להיות אימא", היא שהובילה אותי לכתוב מאמר זה ולשאול מה היא בעצם "אם", ומה הקשר בין אימהות לבין מגדר. לכאורה, שאלות אלו מוזרות, והתשובות להן מובנות מאליהן. הרי לכולנו ברור מה היא "אם". לרובנו יש אם, וחלקנו מתפקדים ככאלה. השאלה מה הקשר בין מגדר לאימהות מוזרה עוד יותר. הרי ברור שאימהות הן נשים. לגברים תפקיד אחר במשפחה, והם בוודאי, לפי חלוקת העבודה המגדרית המקובלת, לא יכולים להיות אימהות.

כך מצאתי את עצמי, כהורה טרי וכמטפל בעל אוריינטציה פסיכואנליטית, מתלבט בנוגע לאיכויות ולחוויות הפסיכולוגיות של קטגוריות זהות כמו מגדר, משיכה מינית, מעמד ותפקיד חברתי. הרהורים אלו הובילו אותי לחשוב על דיאלוג בין הפסיכואנליזה ההתייחסותית³ לבין תאוריות מגדר פוסט-מודרניות.

3 (2009) SALMAN AKHTAR, COMPREHENSIVE DICTIONARY OF PSYCHOANALYSIS 244. זרם זה פסיכואנליזה התייחסותית היא זרם עכשווי בפסיכואנליזה, שמקורו בצפון אמריקה. זרם זה צמח בשנות השמונים של המאה העשרים, מתוך רצון למזג בין תובנות הפסיכואנליזה הבין-אישית ובין תובנות זרם יחסי האובייקט הבריטי. הפסיכואנליזה ההתייחסותית מניחה שהאישיות מתהווה ומתעצבת בתוך מצע של יחסים מוקדמים עם דמויות משמעותיות. בניגוד לפסיכואנליזה הקלאסית, שמדגישה את חשיבותם של הדחפים ככוח מוטיבציוני מרכזי בהתהוות הנפש, הרי זרם זה מדגיש את היחסים עם בני זוג. הפסיכואנליזה ההתייחסותית מציבה את מונח ה-"two-person psychology" והיצירה המשותפת של החוויה האנליטית במרכז העיסוק האנליטי. פילוסופית, גישה זו קרובה לתורת ההבניה החברתית. מוביליו של

כשסיפרתי לעמית שאיני יודע אם אני אב או אי, הוא החזיר לי בשאלה שנראתה לו רטורית: "זה לא ברור לך מה אתה?" ואילו כשסיפרתי לעמיתה כי אני מתלבט אם אני אב או אי, היא אמרה לי: "ברור שאתה לא אב, אם יכולה להיות רק אישה, אתה אב משקיען". אף על פי שלא הסכמתי עמה, יכולתי להבין את אמירתה. הרי אב היא אישה. בתרבות שלנו חלק מהגשמתה של האישה הוא להיות אב, ואם את אינך אב, את חסרה. גברים אמורים להגשים את עצמם בדרכים אחרות.

אנקדוטות אלו מדגימות היטב את היחס המקובל לשאלות של מין ומגדר בחברתנו. הדעה המקובלת קובעת כי המין או האנטומיה קובעים את המגדר, והמגדר קובע את תפקידו⁴. מקומו של הבלבול המגדרי הוא בתחום הפתולוגיה בלבד ולא בתחום החוויה ה"נורמלית".

מין מוגדר כחלוקה של היצורים החיים לזכר או נקבה, בהתאם לאברי הרבייה שלהם ולתפקודים המוכתבים על ידי המטען הגנטי (הכרומוזומים). לעומת זאת, מגדר משמעותו ייצוג העצמי של אדם כגבר או כאישה, או הצורה שבה מתייחסים אליו מוסדות חברתיים, בהתבסס על תפיסת העצמי שלו. שורשיו של המגדר בביולוגיה, והוא מעוצב על ידי הסביבה⁵. אמנם השימוש במושג "מגדר" הגיוני ברמה האישית, אולם חוקרים בתחום מדעי הרוח השתמשו בו על מנת לחקור את ההבדלים החברתיים והתרבותיים בין המינים. השקפות חברתיות של גבריות ונשיות – אשר משתנות לאורך ההיסטוריה – גם מבנות וגם מגבילות את הצורה שבה גברים ונשים חווים את המגדר שלהם⁶.

במאמר זה אני מציע התחלה של דיאלוג בין תאוריות פוסט-מודרניות של מגדר (בעיקר זו של ג'ודית באטלר) לתאוריות פסיכואנליטיות התייחסותיות בנוגע לסובייקטיביות האימהית. הבחירה בשני שיחים אלו היא אישית, אך גם מעידה על התובנות המשמעותיות שיש בעיניי לשני סוגי השיח הללו לגבי העולם הנפשי, וזאת, מבלי להתעלם מההקשרים התרבותיים, החברתיים והמשפחתיים שבהם מובנה עולם זה.

את הדיון אתחיל בהעלאת שאלות לגבי "טבעיותה" של האימהות שעולות מתחום ביקורת המגדר הפוסט-מודרנית. לאחר מכן אפנה לעסוק בתאוריה ספציפית העוסקת בהיווצרות של סובייקטיביות מגדרית, תאוריית הפרפורמטיביות של ג'ודית באטלר, ואנסה להראות כיצד תאוריה זו משפיעה על תפיסת הסובייקטיביות האימהית. בהמשך נראה כיצד

הזרם הם סטיבן מיטשל ולואיס ארון. מרבית הפסיכואנליטיקניות הפמיניסטיות שאני מזכיר במאמר זה מזוהות עם זרם זה.

Laura Hirshbein, *Sex and Gender in Psychiatry: A View From History*, 31 JOURNAL OF MEDICAL HUMANITIES 155 (2010).

Vivian W. Pinn, *Sex and Gender Factors in Medical Studies*, 289 JAMA: THE JOURNAL OF THE AMERICAN MEDICAL ASSOCIATION 397 (2003).

Hirshbein, לעיל ה"ש 4.

ביקורות על עבודתה של באטלר מתחום הפסיכואנליזה ההתייחסותית מעשירות את עבודתה ומעבות אותה. לבסוף אציע שעמדה דיאלוגית בין שתי הגישות מאפשרת את כינונה של סובייקטיביות אימהית, שהיא גם פיקטיבית וגם אמיתית, גם כפויה וגם יצירתית, גם נטועה בגוף וגם מרוחקת ממנו. מטרתי להציע הצעה לסובייקטיביות אימהית שהיא פרדוקסלית וקונפליקטואלית אך בעיקר כזו שנטועה ביחסים הבין-אישיים המתקיימים ומכוננים במרחבים של השפה, התרבות והחברה.

על מנת להתחיל במלאכת הפירוק של מושג האימהות עלי להתייחס ראשית לשני נושאים – הראשון הוא העמדה המהותנית שעומדת בבסיס מרבית התאורטיזציה הפסיכואנליטית, והשני הוא החרדה הרבה שמלאכת הפירוק מעוררת. בכך יעסקו שני חלקיו הראשונים של המאמר.

ב. על ביקורת המגדר בפסיכואנליזה

ההנחה המקובלת היא כי ישנן קטגוריות "טבעיות" כמו "הומו", "לסבית", "הטרנסקסואל", "גבר", "אישה", "אימא", "אבא". משמעותה של הנחה זו היא שמיניותו של האדם מבטאת איזושהי אמת מהותית לגביו; ושקטגוריות אלו הן א־היסטוריות ולא קטגוריות פרטיקולריות, בנות חלוף שנבנו לאורך ההיסטוריה המודרנית על מנת לארגן חלקים מהחוויה שלנו. עוד עולה מהנחה זו, שהדברים שנקראים "זהויות מיניות ומגדריות" הן יציבות, אחידות והכרחיות; שניתן להנגיד את היותו של אדם "הומו", "לסבית" או "אישה" עם הקוטב הבינרי שלו – "הטרנסקסואל" או "גבר" – בצורות שהן משמעותיות ולא רק הגנתיות.

בספרות הפסיכואנליטית ככלל אנו רואים, כפי שציין קן קורבט⁷, שבמקום לנסות ולהשתמש בחוויה של מטופלים הומוסקסואלים על מנת לפתוח את קטגוריות המגדר, אנליטיקאים דווקא הגבילו את אפשרויות המגדר לבינריות המקובלת של הטרנסקסואליות גברית/נשית. לדוגמה, פרויד הגדיר את לאונרדו דה־וינצ'י כנשי, ולא העריך את חווייתו כמדגימה את תהפוכותיו והשתנותו של המגדר⁸. באמצעות קטגוריזציה זו, אנליטיקאים שמרו על החלוקה המגדרית ההטרנסקסואלית כאפריורית וטבעית, ובכך גם תמכו בכורח

7 Ken Corbett, *The Mystery of Homosexuality*, 10 PSYCHOANALYTIC PSYCHOLOGY 345 (1993).

8 Sigmund Freud, *Leonardo Da Vinci and a Memory of his Childhood* (1910), in 11 THE STANDARD EDITION OF THE COMPLETE PSYCHOLOGICAL WORKS OF SIGMUND FREUD, FIVE LECTURES ON PSYCHO-ANALYSIS, LEONARDO DA VINCI AND OTHER WORKS 57 (James Strachey ed., 1957).

של סדר תרבותי שנוצר עקב מחשבה שכזו. קורבט טוען כי החוויה ההומוסקסואלית יכולה לאפשר חשיבה מחדש על הסדר התרבותי ולערער את החוויה המגדרית. ההיסטוריה הפסיכואנליטית לגבי התייחסות למגדר מתחילה, כבכל נושא, בפרויד. פרויד המשיג גבריות ונשיות במונחים של הזדהות עם ההורים בני אותו המין, אשר נוצרים ונקבעים כתוצרי לוואי של הפתרון האדיפלי⁹. הוא האמין כי המגדר נוצר עקב הזדהות עם ההורה בן אותו המין¹⁰. פרויד הכיר בעובדה כי לעתים ישנם הבדלים בתכונות הן בתוך המגדר והן בין המגדרים: "כל בני האדם, כתוצאה מהנטייה הביסקסואלית שלהם, מכילים בתוכם גבריות ונשיות, כך שגבריות ונשיות טהורים הם מבנים תאורטיים בעלי תוכן לא ברור"¹¹. אולם הוא לא שילב אמירה זו לגבי ההזדהות עם שני המינים ואת הנזילות המגדרית לתוך התאוריה שלו. לפי התאוריה של פרויד, השילוב של תכונות נשיות באופן משמעותי באישיותו של גבר נחשב לסימפטום נורוטי. מיוריאל דימן (Dimen) מתייחסת לבעייתיות המגדרית כבעיה של דואליזם¹². היא טוענת שיותר מכל דיכטומיזציה אחרת, הדואליזם המגדרי הוא המושרש ביותר בתרבותנו, והוא נוכח בעבודה הקלינית, בעבודה התאורטית ובחיי היומיום. טענתה של דימן היא שבמרכזו של הדיון לא עומדת המהות הבסיסית של "נשיות" או "גבריות", אלא ההבדל ביניהם. כאשר מתבוננים מקרוב במרחב שבין ההבדלים המגדריים, מוצאים שההבדל אינו מהותי, אלא התייחסותי. "אימהות" ו"מגדר" אינם מונחים "שקופים". אלו מונחים דחוסים, שכוללים רשת סמיכה של משמעויות תרבותיות ואישיות. משמעויות אלו הופכות את המונחים לטעונים רגשית, ולפני שניגשים למלאכת פירוקם, ארצה לדון בחרדה שניסיון זה מעורר.

ג. על הפחד מפירוק

הורים רבים בעת המודרנית, כמו גם פסיכואנליטיקאים, שואלים את עצמם "מהי אֵם?". פרט לכמה מקרים יוצאים מן הכלל¹³, פסיכואנליטיקאים אינם ניגשים לשאלה זו מהזווית

- 9 Sigmund Freud, *Some Psychological Consequences of the Anatomical Distinction between the Sexes*, in 29 THE STANDARD EDITION OF THE COMPLETE PSYCHOLOGICAL WORKS OF SIGMUND FREUD (1923–1925): THE EGO AND THE ID AND OTHER WORKS 241 (James Strachey ed., 1961) (המאמר להלן: Freud, *Some Psychological Consequences*).
- 10 Sigmund Freud, *The Ego and the Id*, in WORKS OF SIGMUND FREUD, שם, בעמ' 19.
- 11 Freud, *Some Psychological Consequences*, לעיל ה"ש 9, בעמ' 257.
- 12 MURIEL DIMEN, *SEXUALITY, INTIMACY, POWER* (2003).
- 13 Jack Drescher, Deborah F. Glazer, Lee Crespi & David Schwartz, *What is A Mother? Gay and Lesbian Perspectives on Parenting*, in WHAT DO MOTHERS WANT?

ההומוסקסואלית. יש לשים לב להיעדר נקודת מבט זו מהקאנון הפסיכואנליטי, שכן השלכותיו של היעדר זה אינן רק פוליטיות, אלא גם תאורטיות וקליניות. הבניות פסיכואנליטיות רבות נטועות בתאוריות התפתחותיות המבוססות על מערכות משפחתיות מהמאה ה-19. הנחות אלו גורמות למקצת הפסיכואנליטיקאים לראות ברצונם של הומואים ולסביות להיות הורים כפתולוגיות, ואילו אחרים מנסים להתאים הבניות הטרוסקסואליות טיפוסיות על מנת להבין משפחות אלו¹⁴. ככלל, פסיכואנליטיקאים הטרוסקסואלים התעלמו מהאתגרים התאורטיים שמעלים המספרים ההולכים וגדלים של הורים הומוסקסואלים ומשפחותיהם.

כך, שינוי חברתי זה בא לידי ביטוי בגיליון של **Time out** תל אביב משנת 2009, אשר הוקדש למיפוי סאטירי של "שלושים השבטים שמרכיבים את המרקם החברתי של העיר", ובו תואר "שבט חד-מיניסטאן", השבט של חד-מיניים עם ילד:

"יש אינסוף שילובי 'הורות אחרת': הומו עם סטרייטית, הומו עם לסבית, הומו עם זוג לסביות מולידים תאומים, זוג לסביות וזוג הומואים, זוג לסביות וזוג הומואים שמאמינים בזוגיות פתוחה, זוג הומואים וסטרייטית, זוג לסביות וילד מבנק הזרע, זוג לסביות עם שני ילדים, אחד לכל אחת (בר-זמנית או בתורות), לסבית ובנק הזרע, זוג לסביות וילד מחבר סטרייט, מחבר הומו, מחבר העמים; פונדקאות ואימוץ. וזה עוד בלי שדיברנו על דו-מיניים"¹⁵.

על רקע שינויים אלו יש מספר ההולך וגדל של פסיכואנליטיקאים הומוסקסואלים אשר מנסים להבין בצורה דה-קונסטרוקטיבית את חייהם של הומוסקסואלים¹⁶. אמנם עבודתם אינה עונה באופן ספציפי על השאלה "מהי אם?", אולם הם מעלים שאלות חשובות בנוגע לקידוש הבעייתי של האם והאימהות בפסיכואנליזה.

DEVELOPMENTAL PERSPECTIVES, CLINICAL CHALLENGES 87 (Sheila Feig Brown ed., 2005).

Adria E. Schwartz, *Ozzie and Harriet are Dead: New Family Narratives in a Postmodern World*, in UNCOUPLING CONVENTION: PSYCHOANALYTIC APPROACHES TO SAME-SEX COUPLES AND FAMILIES 13 (Ann D'Ercole & Jack Drescher eds., 2004).

גליה יחב, דניאלה דורון, ארי פינס, עדיה אמרי אור, מיכאל כהן ודורון שר "שלושים השבטים שמרכיבים את המרקם החברתי של העיר" **Time Out** תל אביב 27 (דצמבר 2009).

NOREEN O'CONNOR & JOANNA RYAN, *WILD DESIRES AND MISTAKEN IDENTITIES* (1998); THOMAS DOMENICI & RONNIE C. LESSER, *DISORIENTING SEXUALITY: PSYCHOANALYTIC REAPPRAISALS OF SEXUAL IDENTITIES* (1995).

שאלות דה-קונסטרוקטיביות בנוגע לאימהות שיכולות לעלות הן: אילו תפקידים מילאו המושגים אָם ואימהות בפסיכואנליזה, ובעיקר, מה הייתה ההשפעה ההדדית שבין המושגים מגדר, מיניות ואתיקה לבין המושגים אָם ואימהות? מהי העמדה, השימוש והתפקיד של מושג האָם בתוך הפסיכואנליזה? כיצד, לפי פוקו¹⁷, ניתן לשלול את הטבעיות של האָם ולהראות כיצד מעמדה המיוחס בפסיכואנליזה הוא תוצאה של כוחות רבים, ולא רק של אמת מדעית או פסיכולוגית? כיצד עלינו להבין את הפוליטיקה של האימהות והאָם? כיצד ניתן להבין את הכוח והסמכות המיוחדת של ה"אָם" ואת הסכנה שאורבת לכל מי שמעמיד את טבעה וטבעיותה של האָם בסימן שאלה?

ברור שהמושג "אָם" אינו מושג רגיל שקל לפרקו וברור שהיישומים של "אָם" הם רבים ומגוונים. בהתמודדות עם מושג כזה, יש להניח כי רב הנסתר על הגלוי. בתרבות הפסיכואנליטית, "אָם" מקיפה את האישי, התאורטי, הקליני והפוליטי. בדרך כזו או אחרת, כל אחד מאתנו נמצא ביחס כלשהו לסמכותן של אימהות רבות: כילדים – לאימהותינו שלנו, כמטפלים – להפנמותיהם של מטופלינו את אימותיהם ובהשפעה התרבותית של הדימוי האימהי.

כשמחילים במלאכת הפירוק של המושג המיתי "אָם", היבטים שונים של המושג באים לידי ביטוי. אימא יכולה להיות הפנמה מלאת תשוקה, קללה או ברכה. יתרה מזאת, מושג יש איכות מסוימת מאוד שקובעת חלק מהגבולות לגבי מה שניתן לומר ומה שלא ניתן לומר על "אימא". "אימא" היא ישות, ואופן התייחסות שמסמן בוזזמנית פגיעות, סמכות, פוריות, נשיות, ביטחון, הזנה, כוח, נדיבות וצורות ספציפיות מאוד של חכמה. "אימא" דורשת כבוד, אהבה, יראת כבוד, הערצה, הגנה וענווה. להעמיד בסימן שאלה אפילו את קצהו של מגדל המשמעויות העצום הזה, פירושו לכוון למוסד שהוא בוזזמנית סמכות שאין לערער עליה ואישה פגיעה וחשופה. כל מי שמעמיד את מושג האָם בסימן שאלה הוא בוזזמנית יהיר ואכזר, חצוף, מטופש וחסר לב.

ככלות הכול, דה-קונסטרוקציה של מושג או מוסד (כלומר ביטוי של התפקידים והמקורות הנחבאים והלא מדוברים) גורמת בדרך כלל להפחתה בערך של אותו מושג או מוסד. מטרתו של העוסק בדה-קונסטרוקציה היא לערער על שיחים הגמוניים לא מוצדקים או על משטרים פוגעניים. כך שמנקודת מבט קווירית, לפרק את המונח "אָם", פירושו להתמודד עם המעמד המיוחס של המושג והמוסד בהקשרים פוליטיים מסוימים; ובעיקר פירושו להתמודד עם היחס של מושג זה לנשים, לאידאליזציה של הטרוסקסואליות ושל הילודה. פירוק המושג אימהות גורר פחות בערך המושג, והחרדה שנגרמת בעקבות פחות ערך זה היא חלק בלתי נפרד מתהליך זה.

17. MICHEL FOUCAULT, THE HISTORY OF SEXUALITY: AN INTRODUCTION (1990)

החרדה הקשורה להפחתה בערך המושג "אם" בזמן פירוקו, עשויה לעמוד בבסיס חלק מההתנגדויות התרבותיות להורות של הומואים ולסביות. מכיוון שהקטגוריה "אם" טוענת לטבעיות ומהותנות, הרי לחלק מהאנשים, עצם קיומם של הורים הומואים ולסביות מאיים על הסדר החברתי ה"טבעי" של המיניות האנושית. כיצד יכול להיות "טבעי" מצב שבו יהיו שתי אימהות, שני אבות או שלא תהיה אם ביולוגית בכלל?

בחלקו הבא של המאמר אשתמש בביקורתה של ג'ודית באטלר על המגדר כקטגוריה מהותית ובלתי-ניתנת לשינוי, על מנת לבחון את הצימוד הבלתי מאתגר: סובייקטיביות אימהית, נשיות ומין ביולוגי ולאפשר התחלה של חשיבה מחדש על "אימהות" כקטגוריית זהות אפשרית גם בעבור גברים.

ד. על באטלר ופרפורמטיביות

ג'ודית באטלר היא פילוסופית, מבקרת תרבות ותאורטיקנית פמיניסטית וקווירית מהחשובות והמשפיעות ביותר. בכתיבתה היא משלבת תאוריה תרבותית וספרותית, פילוסופיה, פסיכואנליזה ופמיניזם, ומתמקדת בשאלות של מגדר, מיניות ופוליטיקה של זהות. פריצת הדרך שלה הייתה בשנת 1990 עם פרסום ספרה "צרות של מגדר"¹⁸, המציע תפיסה חדשה ומהפכנית לגבי אופייה והבנייתה של זהות מגדרית¹⁹.

כקלינאי, אני פונה אל באטלר, משום שהיא מנסה ליצור תאוריה שאינה מפחיתה מערך הקשר בין הנפש הפרטית לבין פעולת התרבות. ב"צרות של מגדר" היא מפתחת תאוריה של המגדר כ"מבע ביצועי"²⁰. טענתה של באטלר היא כי זהויות מגדריות אינן ישויות בעלות מהות פנימית. ביצועים חוזרים ונשנים של נורמות מגדריות, אשר כוללות צורות התנהגות, לבוש, מחוות ודיבור יוצרות אשליה של ישות; אשליה כי יש משהו פנימי שניתן לכנותו נשיות או גבריות שאנו, כגברים או כנשים, מבטאים באמצעות פעולות אלו. באטלר מתייחסת לצורה היומיומית של "השכל הישר" שבה אנו ממשיגים את היחס בין סובייקטים לבין התכונות שלהם כאופן המבטא (expressive mode)²¹. המשפט "היא לבשה שמלה

JUDITH BUTLER, GENDER TROUBLE: FEMINISM AND THE SUBVERSION OF IDENTITY (1st ed. 18
2006) (להלן: BUTLER, GENDER TROUBLE).

עמליה זיו "ג'ודית באטלר – 'צרות של מגדר' דרכים לחשיבה פמיניסטית: מבוא ללימודי
מיגדר 619 (ניצח ינאי, תמר אלאור, אורלי לובין וחנה נווה עורכות, 2007).

JUDITH BUTLER, GENDER TROUBLE, לעיל ה"ש 18, בעמ' 34. 20

Judith Butler, *Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology* 21
Butler, and *Feminist Theory*, 40 THEATRE JOURNAL 519, 528 (1988) (להלן: Butler,

היום", מעורר את התחושה כי קיים עצמי ישותי, נשי ועקבי אשר מבטא את נשיותו בלבד. זהות מגדרית מובנת ב"צרות של מגדר" כמה שבאטלר תכנה מאוחר יותר מבע ביצועי פשוט (simple performative)²², שדוגמאות לו עשויות לכלול מבעים כמו "אני מכריז עליכם כבעל ואישה" או "ויהי אור". אלו מבעים אשר מממשים או מייצרים את מה שהובע בהם ברגע שבו הוא נאמר. כאשר אישה לובשת שמלה, היא "מצטטת" נורמה מגדרית, ובזמן שבו היא עושה זאת היא "מבצעת" זהות מגדרית, בלי להיות מודעת לכך שהציטוט של הנורמה ולא ליבת זהות המגדר (core gender identity) – מונח מרכזי בזרמים הפמיניסטיים של יחסי אובייקט²³ היא שמממשת את זהות המגדר הנשית. באטלר מנסה להוכיח כי ליבת זהות המגדר היא אשליה, והיא מנגידה את האופן המבטא עם המבע הביצועי (performative)²⁴. העובדה כי נורמות מגדריות מצמצמות את אפשרות הבחירה וגורמות לביצועים מסוימים מותקת ונשארת חבויה. הדבר שנוגד במקום ההכרה בנורמות המגדר המגבילות היא התחושה הפסיכולוגית שסטולר קרא לה ליבת זהות המגדר²⁵. אנו נוטים לא רק להאמין, אלא גם להרגיש שהליבה הזו היא זו שגורמת לאישה "לבחור" ללבוש שמלה, ובכך אנו שוגים. ביקורתה של באטלר על ליבת זהות המגדר מציעה כי כמעט כל מה שמרגיש פנימית לנפש אינו פנימי, אלא תולדה של גילום נורמות תרבותיות מסוימות²⁶.

מה מנסה להשיג באטלר באמצעות דחיית המושג "ליבת זהות המגדר"? מטרתה של באטלר לאורך כל הטקסטים שלה היא לנסות ולפרק את הצורה שבה הדקדוק שלנו, כמו גם צורת החשיבה והתחושות שלנו, מקורם בהיגיון שמניח סובייקט קדם-תרבותי עם תכונות המבטאות את ליבתו הפנימית. הליבה נתפסת כעקיבה ובלתי משתנה, והתכונות קשורות באופן טבעי והכרחי לאותה ליבה. לדוגמה, אם "היא" ב"היא לבשה שמלה" היא מהות ביולוגית (טבעית) ולא מובנית בעצם הפעולה של לבישת השמלה (אם הנשיות שלה קודמת למה שהיא עושה), אז נשיות היא סטטית, לא פתוחה להבניות מרובות שעשויות לכלול גם מה שנחשב כגבריות או משהו באמצע. כאשר תכונות כמו "לבישת שמלה" מפורשות

(*Performative Acts*). המודל המבטא של המגדר מניח כי פעולות מסוימות מבטאות ליבה או זהות מגדריים.

22 מקורו של המונח "מבע ביצועי" בספרו של ג' ל' אוסטין איך עושים דברים עם מילים 31 (גיא אלגת מתרגם, 2006).

23 ROBERT J. STOLLER, SEX AND GENDER: ON THE DEVELOPMENT OF MASCULINITY AND FEMININITY (1968); Robert J. Stoller, *Primary femininity*, in FEMALE PSYCHOLOGY: CONTEMPORARY PSYCHOANALYTIC VIEWS (1977).

24 Butler, *Performative Acts*, לעיל ה"ש 21, בעמ' 528.

25 STOLLER, SEX AND GENDER, לעיל ה"ש 23.

26 BUTLER, GENDER TROUBLE, לעיל ה"ש 18, בעמ' 185–184.

כמבטאות איזושהי ליבה נשית, אזי נוצרים חיבורים בין מין למגדר שנראים טבעיים; "נשיות" חקוקה ככזו שמבטאות מרבית הנשים. בצורה שכזו, פעולות מסוימות הן נשיות, אחרות אינן נשיות, וליבת זהות מגדר נשית נחשבת "נורמלית" רק כאשר היא מגולמת בצורה ממשית בשחקנית ממין נקבה.

בעיניי, "אימהות" היא תכונה אחת כזו, ואולי גם אחת המרכזיות בתרבותנו. אימהות היא תכונה שקשורה למגדר הנשי, ובאופן המבטא היא נובעת בהכרח ובאופן נורמלי מהמגדר הנשי, שנובע מהמין הנקבי. אחת מטענותיי היא שאימהות מובנית באותה צורה שבה מובנה המגדר – כמערכת של ציטוטים היוצרים אשליה של מהות שקשורה ישירות לביולוגיה. ניתוקה של האימהות מהביולוגיה אינו רק פרויקט של גברים הומוסקסואלים המעוניינים להיות אבות או אימהות, אלא הוא פרויקט פמיניסטי מובהק. כך כותבת, למשל, ענת פלגיה-הקר בספרה "מאימהות לאימהות":

"הנטייה השלטת לראות את האימהות כמולדת, כטבעית או אינסטינקטיבית, יחד עם הנטייה להסתכל על האם מבחוץ ולדעת טוב יותר ממנה כיצד עליה להרגיש ולנהוג – כל אלו אינם עולים בקנה אחד עם ההגדרה של סובייקטיביות"²⁷.

כלומר, ההנחה כי אימהות היא תכונה טבעית שנקבעת רק על ידי ביולוגיה או "אינסטיקטים" מרדדת ואפילו מוחקת את הסובייקטיביות האימהית, ולא מאפשרת לחשוב עליה כעל חוויה יצירתית ואישית.

אימוץ רעיון זה, אין פירושו מניה וביה הכחשה של ההבדלים בין זכרים לנקבות. הבדלים אלו קיימים, וחלקם מוכחים מדעית. בשנים האחרונות נפוצה ספרות ענפה על ההבדלים המהותיים בין גברים לבין נשים²⁸. בספרות זו מתוארים ממצאים מרחיקי לכת על ההבדלים בין מבנה המוח, התפקוד והנוירוכימיה של גברים ונשים. לפי ממצאים אלה, מוחן של נשים מחווט לצורך תקשורת, וזה של בנים – לאגרסיה; לנשים ולגברים יש רמות שונות של סרוטונין ואוקסיטוצין במוח; גברים משתמשים בהיפוקמפוס כדי לחשב מספרים ואילו נשים משתמשות בקורטקס שלהן; נשים משתמשות יותר במוח השמאלי שלהן ואילו גברים משתמשים במוח הימני²⁹.

27 ענת פלגיה-הקר מאימהות לאימהות: חיפוש פסיכואנליטי פמיניסטי אחר האם כסובייקט 325 (2005).

28 LOUANN BRIZENDINE, THE FEMALE BRAIN (2006).

29 LISE ELIOT, PINK BRAIN, BLUE BRAIN: HOW SMALL DIFFERENCES GROW INTO TROUBLESOME GAPS – AND WHAT CAN WE DO ABOUT IT 8 (2009).

טענות אלו התפשטו כאש בשדה קוצים, אך רבות מהטענות הללו אינן נכונות או שהן מוסקות ממחקרים יחידניים בנושא או ממחקרים על מכרסמים, ללא כל ביקורת מקיפה³⁰. אני מתכוון במאמר זה לסקור את כל המידע המדעי בנושא ההבדלים בין המינים אולם אני מפנה אל ספרה המרתק של ליסה אליוט הסוקר באופן כרונולוגי את ההבדלים הללו ואת המשמעות שלהם³¹.

בסיכומי של עניין, מוחם של גברים ונשים אינו זהה מלכתחילה – מספר גנים קטן של כרומוזום ה-Y של גברים גורם לסדרה של אירועים אשר משפיעים בבירור על ההתנהגות, ואף על מבנה המוח. אבל פיתוח התכונות שאנו מכנים גבריות ונשיות תלוי בהטבלתם של אותם ילדים עם הבדלים מזעריים בתרבות הגברית והנשית. השהות הזו במרק התרבותי היא שיוצרת את ההבדלים מרחקי הלכת שאנו רואים בין נשים לבין גברים. מקומה של הסובייקטיביות – הנשית, הגברית, ההומוסקסואלית והאימהית – היא בפער שבין הביולוגיה לבין האנושיות³². הביקורת שלי מכוונת לאותו ממד בחוויה האנושית, ואין מטרת ביקורתי לומר כי אין כל הבדל בין זכרים לנקבות או בין נשים לגברים.

אך ביקורתה של באטלר רדיקלית הרבה יותר. לא רק שהיא טוענת שקטגוריות המגדר מובנות חברתית, כלומר משהו שמיוצר ולא "עובדה טבעית", אלא היא ממשיכה לטעון שהמין והגוף עצמם הם תוצר של הבניה: "האופי המתעתע של התשוקה מגלה את הגוף לא כמקור וסיבת התשוקה, אלא כתוצאה שלה"³³. בצורה זו באטלר בעצם דוחה את ההבדלים בין "מין" ל"מגדר". הגוף לא יכול להתקיים מחוץ לשיח המגדרי, וככזה הוא תמיד ממוגדר. הגוף הוא מציאות מטריאלית שהוגדרה ומוקמה מראש בתוך הקשר חברתי. ההשלכות של עמדה זו של באטלר הן שהאימהות עצמה קשורה תמיד לגוף הנשי – הגוף שמסוגל להרות, לשאת את העובר, להפיק חלב לאחר לידת הילד ולהזין אותו. נשיות "טבעית" קשורה לתכונות מטריאליות אלו. נשים שאינן עומדות בסטנדרטים אלו נחשבות ל"פגומות", ואילו גברים, שנעדרים יכולות אלו, לא יכולים להיות אימהות. מבחינת באטלר, מין הוא תוצאה, קטגוריית שיח אשר "כופה אחדות מלאכותית על שלל תכונות לא אחידות"³⁴. מנקודת מבט זו, הגוף הנשי מובנה תמיד גם כגוף האימהי, והגוף האימהי מובנה כגוף הנשי. המחשבה על אימהות ללא הגוף הנשי אינה אפשרית כמו גם המחשבה על נשיות ללא הגוף האימהי.

30 שם.

31 שם.

32 ראו המאמר בגיליון זה: קרול גיליגן "מהיכן אנו באים/ות ולאן אנו הולכים/ות? הרהורים על חייהן של נשים" המשפט טז 13 (2011).

33 BUTLER, GENDER TROUBLE, לעיל ה"ש 18, בעמ' 96.

34 שם, בעמ' 155.

ההנחה כי הגוף מובנה חברתית ובתוך מערכות יחסים, מעלה שאלות חשובות בנוגע לחוויה הפסיכולוגית של הגוף ושל השתנותו. מהי המשמעות הפסיכולוגית של היותי אִם שהיא גבר? איזו משמעות קיבל הגוף הגברי שלי ברגע שבתי נכנסה לחיי ונקראתי "אבא"? מה המשמעות של להיות "אִם" שלא מסוגלת להניק? שגופה נעדר שדיים והוא שעיר? כיצד חוויות חושיות וגופניות מקבלות משמעות במערכת היחסים עם בתי? האם אני חווה את גופי בצורה שונה כאשר אני מחזיק את בתי ומערסל אותה? האם אני חווה את גופי כזהה בכל סיטואציה עם בתי? האם לפעמים הגוף נחוזה כגוף "גברי" ולפעמים כגוף "נשי"? החוויה הגופנית במגע עם בתי אינה מהיציבות ביותר, והיא משתנה תדיר בהתאם להקשר שבו אנו מתקיימים.

באטלר מניחה שהכוח המניע מאחורי החלוקה לשני מינים ולשני מגדרים היא התרבות ההטרסקסואלית וההטרסקסית. תרבות זו מכוננת את האחידות של הגופים, המינים והמגדרים, על מנת לשמר את מה שאדריאן ריצ' כינתה "ההטרסקסואליות הכפויה" – הסדר הדומיננטי שבו גברים ונשים נדרשים להיות הטרסקסואלים³⁵. זהויות מגדר שאינן מתיישרות עם מערכת ההטרסקסואליות הכפויה וה"טבעית" חושפות את הצורה שבה נורמות מגדריות מכוננות ונשמרות³⁶. בחלק הבא אנסה להסביר את אופן פעולתה של ההטרסקסואליות הכפויה ואת משמעותה.

ה. הטרסקסואליות כפויה

מטרת המהלך הדה-קונסטרוקטיבי של באטלר אינה תרגיל אקדמי בלבד; העניין הפוליטי שלה הוא לחשוף את פעולתה של "ההטרסקסואליות הכפויה". בעיניה, האילוף התרבותי העיקרי על מבעים ביצועיים של מגדר הוא הדרישה לשמר את המסגרות הבינריות של שני המינים, זכר ונקבה ושני המגדרים, נשיות וגבריות. באטלר מבקרת את הגל השני של הפמיניזם, אשר נוטה להפריד בין מין למגדר, על כך שהוא לא נוגע בבינריות זכר-נקבה. מנקודת מבטה, החלוקה של אנשים לגברים ונשים היא שמכתיבה את הבינריות של הזהות המגדרית והתשוקה ההטרסקסואלית והיא שיוצרת את החיבורים הטבעיים ביניהם (לדוגמה שנקבות נורמליות הן נשיות, והן חושקות בגברים), אשר משמרת את ההטרסקסואליות הכפויה. בצטטה את עבודותיהם של ויטיג ופוקו, היא כותבת: "הקטגוריה של המין כופה דואליות ואחידות על הגוף כדי לשמר את המיניות היצרנית

35 אדריאן ריצ' "הטרסקסואליות כפויה והקיום הלסבי" מעבר למיניות: מבחר מאמרים בלימודים הומו-לסביים ותיאוריה קווירית 73 (יאיר קדר, עמליה זיו ואורן קנר עורכים, 2003).

36 BUTLER, GENDER TROUBLE, לעיל ה"ש 18, בעמ' 26.

כסדר כפוי³⁷. הגדרת המין והמגדר כמבנים ביצועיים קוראת תיגר על הדואליות הזו. באופן המבטא טמונה ההנחה כי ישנה זהות שקודמת למעשה, זהות שהיא באיזשהו אופן מהותית ואמיתית ושהמגדר הוא ביטוי שלה. לעומת זאת, אם המגדר הוא מבע ביצועי, אזי הוא זה שיוצר בזמן פעולתו את הזהות שעומדת מאחוריו. להמשגה זו כמה משמעויות: (1) לא קיימת זהות שקודמת למעשה ואשר כנגדה פעולה או תכונה עשויים להימדד; (2) אין אמת או שקר בביצוע המגדר; (3) ההנחה של זהות מגדר אמיתית ומהותית מתגלה כפיקציה מסדירה³⁸.

באופן הפעולה הפרפורמטיבי, לבישת שמלה אינה מייצגת נשיות ואינה אמורה לסמל נשיות יותר מאשר אכילת עוגה, משחק בכדור או היותך אמפתית. מטרתה של באטלר היא לערער על הלוגיקה של נורמה אחת, אם זו הלוגיקה של איך להיות אישה או של איך להיות לסבית ואני הייתי מוסיף גם הלוגיקה של איך להיות אדם.

כאשר באטלר טוענת ב"צרות של מגדר" שאין עושה מאחורי המעשה³⁹ של ביצועיות המגדר, היא אינה מתכוונת לכך שאין אדם שעושה על עצמו שמלה. היא מתכוונת לכך שטבעו של מבצע הפעולה אינו קודם לפעולה. הטיעון שלה הוא שנשיות נורמטיבית וצורות מסוימות של בן אנוש (סובייקט קוהרנטי אשר רואה בעצמו סוכן של רצון חופשי, אשר שולט לחלוטין במעשיו, והוא נפרד מהם) הם מבנים אידאולוגיים; האשליה של סובייקט שבסיסו הוא האגו ושל ליבת זהות המגדר נוצרת ב־זמנית בזמן לבישת השמלה ובזמן שבו המשפט מבטא את המעשה. ביקורתה של באטלר על הסובייקט שבסיסו באגו חבה חוב ללאקאן⁴⁰ ולביקורתו על פסיכולוגיית האגו⁴¹. אולם ב־זמנית באטלר ביקורתית לגבי נקודת מבטו של לאקאן כי ההבדל בין המינים, החלוקה לזכר ונקבה זהה ליצירתו של הסובייקט. לאקאן טוען כי כדי להיות מכונן כסובייקט, יש להיות בעמדה שבה יש לך או אין

Judith Butler, *Contingent Foundations*, in FEMINIST CONTENTIONS: A PHILOSOPHICAL EXCHANGE 35, 52 (Seyla Benhabib, et al. eds., 1995) (המאמר להלן: Butler, *Contingent*)

Foundations; הספר להלן: FEMINIST CONTENTIONS).

Butler, *Performative Acts*, לעיל ה"ש 21, בעמ' 528.

BUTLER, GENDER TROUBLE, לעיל ה"ש 18, בעמ' 34.

JACQUES LACAN, ECRITS: THE FIRST COMPLETE EDITION IN ENGLISH (Bruce Fink trans., 2006).

דילן אוונס מילון מבואי לפסיכואנליזה לאקאניאנית 57 (דבי אילון מתרגמת, 2005). לאקאן מתנגד לרעיון הרווח בפסיכולוגיית האגו (האני), שמטרת הטיפול הפסיכואנליטי לחזק את האני. על פי לאקאן, האני הוא "מקום מושבן של האשליה". אם נחזק אותו לא נצליח לחזק אלא את ניכורו של הסובייקט. לאקאן גם מתנגד להשקפה של פסיכולוגיית האגו, המתייחסת לאני של המטופל כאל בן בריתו של האנליטיקאי בטיפול. הוא אף דוחה את העמדה שלפיה מטרת הטיפול הפסיכואנליטי לקדם את ההסתגלות של האני למציאות.

לך את הפאלוס⁴². באטלר טוענת ש"החובה" של לאקאן מייצגת בעצם לוגיקה נורמטיבית של הטרוסקסואליות כפויה⁴³. גם האימהות מובנית בתוך המצע של ההטרוסקסואליות הכפויה, וככזו ניתן לראותה כמבנה אידאולוגי שמטרתו לשמר אותו חוק עצמו שמבנה אותה. אימהות היא מכשיר אידאולוגי חזק מאין כמוהו לא רק לצורך שימור החלוקה בין המינים, אלא גם לצורך שימור היחסים ההיררכיים בין המינים. קבלת תווית האימהות חושפת גם אותי כגבר לאופן הפעולה האידאולוגי של הקטגוריה הזו. האם בחרתי או נבחרתי להיות ה"אם" משום שהכנסתי נמוכה יותר מזו של בן זוגי? האם הציפייה (שלי, של החברה, של בן זוגי) שאקדיש יותר זמן לבתי ושמשקיע פחות זמן בקריירה שלי נובעת מבחירתי להיות אם או שאולי רצוני להתמקד באימהות הוא שמשפיע על השקעתי בעבודתי? מי עושה כאן את הבחירות? אני? האופי שלי? ההטרוסקסואליות הכפויה שקובעת שילד צריך לגדל בזוגיות ושאחד מבני הזוג צריך להיות בעל פונקציות יותר "אימהיות"? התחושה שלא ברור לי אם אני בוחר כסובייקט חופשי או שבחירותי מוכתבות על ידי דו הנעלמה של החוק, מביאה אותנו לנושא הדיון הבא. הדיון בפעלנות ובאפשרותה במסגרת ההטרוסקסואליות הכפויה.

ו. מגבלות החופש הפרפורמטיבי

רעיון הפרפורמטיביות זכה לביקורות משני כיוונים מנוגדים. ישנם כאלו הקוראים את הפרפורמטיביות כצורה קיצונית של אינדיבידואליות, צרכנות ובחירה חופשית. כטיעון שבו הפרט סוחר באופן חופשי ומבנה את המגדר שלו⁴⁴. מנגד, מבקרים רבים קוראים את רעיון הפרפורמטיביות ככזה שאינו מותיר מקום לפעלנות⁴⁵. מבקרים אלו התמקדו בהמשגתה של באטלר את הנורמה ככופה וקובעת ובאימוץ מושג ה"כוח" של פוקן⁴⁶. לפי מושג זה, כוחות מדכאים לא רק משפיעים על הסובייקט מבחוץ, אלא גם קובעים את יצירתו.

42 שם, בעמ' 194–197.

43 BUTLER, GENDER TROUBLE, לעיל ה"ש 18, בעמ' 59–78.

44 SARA SALIH, JUDITH BUTLER: ROUTLEDGE CRITICAL THINKERS 50 (2002).

45 BUTLER, GENDER TROUBLE, לעיל ה"ש 18, בעמ' XXV. פעלנות היא יכולתו של אינדיבידואל לפעול בעולם.

46 ראו לדוגמה: Seyla Benhabib, *Feminism and postmodernism: An Uneasy Alliance*, in FEMINIST CONTENTIONS, לעיל ה"ש 37, בעמ' 17.

הליבה הלא-פסיכואנליטית של "צרות של מגדר" היא הסיבה שבגללה ניתן לקרוא את הפרפורמטיביות כרצונית. שכן, אם אין דבר שהוא פנימי לעצמי, אם העצמי והפעולה מתקיימים ב־זמנית, אם ישנו קשר שרירותי בין כל מבע ביצועי (או אפילו יחס המתבסס רק על נורמות חיצוניות) ולא יחס המתקיים בעקבות ההיסטוריה של העושה, נראה כי הפרט יהיה חופשי ליצור את עצמו כאוות נפשו למרות המגבלות של נורמות המגדר. לדבריה של לייטון, מבט פסיכואנליטי מספק כמה סיבות לכך שחופש כזה אינו אפשרי, וכל סיבה כזו מניחה איזושהי ליבה פנימית⁴⁷. ראשית, לכולנו היסטוריה נפשית שבאופן זה או אחר מקדימה את פעולותינו. הנחה זו של הליבה אינה שוללת את העובדה שכל פעולה משנה כך או אחרת את העצמי והמגדר, ואינה קובעת כי ישנה ישות אחידה. גרסה זו של ליבה, שתוארה על ידי לייטון מניחה כי לסובייקט יש תבניות התייחסותיות סותרות וחוזרות ותבניות התייחסותיות מופנמות, שהחזרה עליהן מספקת בעצם תחושת קביעות והמשכיות לאורך הזמן, ומאפשרת לפרט לקרוא את ההיסטוריה שלו כנרטיב קוהרנטי⁴⁸. זאת, אפילו כאשר כל פעולה עשויה לשנות משהו שהיה שם קודם לכן. באטלר צודקת בביקורתה על ההנחה שקיימת מהות ראשונית או פנימיות הקודמת להשתלבות עם העולם, כמו גם בביקורתה על ההגמוניה השלטת המתייחסת אל שטף הזהויות שהן חלקיות ומשתנות תדיר כאל ישויות שלמות, קבועות ואחידות. עם זאת, בספרה "צרות של מגדר" אין מקום להפנמות המרובות והסותרות שמרכיבות את ההיסטוריה של השחקן-המבצע.

שנית, גם למגדרים עצמם יש היסטוריה. רוזמרי הנסי (Hennessy) מקדישה תשומת לב להיסטוריה של המגדרים והמיניות ולחוסר השוויון שקיים בין נשים לגברים, ובין הטרוסקסואלים להומוסקסואלים⁴⁹. לדברי הנסי, באטלר מניחה בעבודתה המוקדמת כי כל אחד יכול להשתתף בחשיפת הבדיה שהיא הזהות המינית. אך מובן שלא כל אחד יכול. סיבה אחת היא שחברות עדיין תופסות את המשמעות כמעוגנת ביחס למסמנים. כלומר, המסמנים "לסבית" או "הומו" מובנים כמתייחסים לזהויות אותנטיות ("מסומנים"). נכון להיום המשמעות המעורפלת שבאטלר קושרת למילים אלו אינה נחלת הכלל. אלימות כלפי הומואים, לעתים בעלת ממדים רצחניים, מצביעה על התמדתו של המסומן בסדר הסמלי⁵⁰, ולכך ניתן להוסיף, גם בנפש.

47. Lynne Layton, *The Doer Behind the Deed*, 2 GENDER AND PSYCHOANALYSIS 131 (1997)

48. LYNNE LAYTON, WHO'S THAT GIRL? WHO'S THAT BOY?: CLINICAL PRACTICE MEETS

POSTMODERN GENDER THEORY (2nd expanded ed. 2004)

49. Rosemary Hennessy, *Queer Visibility in Commodity Culture*, in SOCIAL POSTMODERNISM:

BEYOND IDENTITY POLITICS 142 (Linda Nicholson & Steven Seidman eds., 1996)

50. שם, בעמ' 152.

ליבת זהות המגדר מחביאה את המקורות שלה בנורמות של ההטרסקסואליות הכפויה, אבל העובדה שאנו ממוגדרים על ידי התרבות, יוצרת אוטומטית עצמי ממוגדר וקונפליקטואלי שבמובן מסוים קודם לפעולות שלו, במובן מסוים מעין "ליבה". זה מה שהופך את החלק הלא פסיכואנליטי בעבודתה של באטלר בעייתי לקלינאים. אך ניתן להשתמש בביקורתה על מנת להתנגד ללוגיקה של נורמה אחת, ובכך לראות בסובייקטים לא כמהויות אלא כשחקנים המתהווים בתוך ביצועיהם ובאמצעותם. היגיון פרפורמטיבי לא יתייחס לנשים כ"רגשיות", וקלינאים צריכים להימנע מנטייה זו. אבל אם נשיות מוגדרת בתרבות כרגשית, ואם הרגשיות מוגדרת גם כמבטלת את עצמה, אזי לרוב הנשים יהיה קשר נפשי עם הדרישה הנורמטיבית להיות רגשית, והן יצטרכו להתמודד עם דרישה זו. יתרה מזו, קשר נפשי זה עצמו הוא התייחסות-רגשית. מה שחסר בתאוריה של באטלר הוא ניתוח של העובדה שנורמות המגדר מועברות לנו על ידי הורינו והחברה שאת אהבתם וקבלתם אנו מחפשים. בחירה בציטוט לא נכון או בנורמה לא מקובלת מעמידה בסכנה את האהבה הזו. הקונפליקט הנפשי נוצר במתח שבין התשוקה לשמור על היחסים לבין הדרישות שנוצרות על ידי אותן תשוקות אשר מפוצלות ומוכחשות על מנת לאפשר קבלה.

חווייה המדגימה את יחסי הגומלין של סובייקט שנוצר בתוך אקטים פרפורמטיבים ובאמצעותם לבין הנורמות החברתיות בחוויית האימהות, היא הביקור של אימהות טריות בטיפת החלב. ביקור זה מניח את האימהות תחת עינו הבוחנת של הממסד באופן בוטה. אימהות רבות חוות מוסד זה כאילו הומצא על מנת לגרום להן רגשות אשם. במהלך הביקור בטיפת חלב, כמו גם לפניו, על האישה לעטות על עצמה התנהגויות שאותן החברה מקטלגת כ"אימהיות", כאלה שהחברה מגדירה כטובות ונכונות, שעל פיהן אָם אמורה להתנהג. האָם, שאינה אָם עדיין, "מצטטת" התנהגויות אלו וחוזרת עליהן שוב ושוב עד אשר הן הופכות להיות חלק ממנה, אותו חלק שנחווה כ"טבעי", "פנימי" או "אינסטינקטיבי". מרבית האימהות הטריות לא קוראות תיגר על נורמות אלו, אך ישנם מקרים שבהם האָם אינה מסוגלת ליטול על עצמה את התפקיד שניתן לה על ידי החברה, ואז היא הופכת ל"אָם רעה" או ל"אָם לא טובה". דוגמאות הנכונות לתקופתנו יכולות להיות חוסר רצון להיניק או דיכאון לאחר לידה⁵¹. כך ניתן לראות כיצד "הקונסטלציה האימהית"⁵² מובנית כשורה של פעולות (מבעים ביצועיים) היוצרות את האָם הטרייה. הסובייקט האימהי נוצר כאשר חוזרים

Ellie Lee & Jennie Bristow, *Rules for Feeding Babies*, in REGULATING AUTONOMY: SEX, REPRODUCTION AND FAMILY 73 (Shelley Day Sclater, Fatemeh Ebtehaj, Emily Jackson & Martin Richards eds., 2009)

DANIEL N. STERN, THE INTERPERSONAL WORLD OF THE INFANT: A VIEW FROM PSYCHOANALYSIS AND DEVELOPMENTAL PSYCHOLOGY (2000)

שוב ושוב על אותן פעולות "טבעיות" אשר נחוות כפנימיות וכקודמות להיווצרותו של הסובייקט. עד כאן החלק הפרפורמטיבי של יצירת הסובייקט האימהי.

בחלק ההתייחסותי של מהלך זה ייאמר כי לכל אֵם טרייה ישנו קשר רגשי לאותן נורמות מצוטטות בחברה. כל אֵם חדשה נמצאת בדיאלוג פנימי ובקשר רגשי עם הדימוי החברתי המקובל של אימהות. אך הסובייקטיביות האימהית מתכתבת לא רק עם דרישות החברה, אלא גם עם הדמויות המופנמות של הסובייקט, ובעיקר, גם אם לא באופן בלעדי, עם האֵם שבתוך האֵם.⁵³ מקורן של דמויות אלו בנטייה המולדת של הסובייקט ובחוויות ההתייחסותיות עם דמויות משמעותיות לאורך חייו.

כך ניתן לראות שגם אם אימהות היא מבע ביצועי, שניתן לראותו כשרירותי, אם מושכים את התאוריה עד הסוף, הרי החופש ליצור אימהות חדשה מוגבל בשל ההקשרים ההתייחסותיים שבתוכם היא נוצרת. בניגוד לדעתה של באטלר, שטוענת כי אין פנימיות או כי זו פיקטיבית לחלוטין, הרי לכל סובייקט שנטוע בעולם ההתייחסותי יש היסטוריה נפשית. היסטוריה נפשית זו, שבמקרה של אימהות היא לכל הפחות ההיסטוריה של יחסיו עם אימהותיו ועם הדימוי החברתי האימהי, מהווה מעין ליבה שקודמת ליצירת הסובייקטיביות האימהית. הנחה כזו של ליבה אינה שוללת את העובדה שכל פעולה משנה את העצמי והמגדר, ואלו נחווים כשונים לאחר יצירתה של הסובייקטיביות האימהית.

בניגוד לקריאה של הפרפורמטיביות כצורה קיצונית של אינדיבידואליות והביקורת עליה, שבה עסקתי בחלק זה, בחלק הבא אעסוק בקריאה של הפרפורמטיביות ככזו שאינה מתירה מקום לפעלנות ואת תגובותיה של באטלר לקריאה זו. מהלך זה יוביל אותנו להצעותיה של באטלר בנוגע לציטוטים המתנגדים לחוק.

ז. הפעלנות וההסבה

באטלר משיבה למבקריה בעניין היעדר הפעלנות מהתאוריה שלה בכמה עבודות⁵⁴. היא טוענת שראיית הסובייקט כמובנה אינה זהה לראיית הסובייקט כנקבע מראש. בכתביה על פעלנות, היא מנסה להבהיר כי גם הפעלנות מובנית, וכי ישנן גרסאות רבות של פעלנות, ולכל גרסה כזו יש היסטוריה שיש לתחוקה. לדוגמה, צורה דומיננטית של פעלנות קשורה להיסטוריה של סובייקט בורגני אוטונומי, וצורה זו בוקרה לעומק על ידי תאורטיקנים

Rosemary H. Balsam, *The Mother Within the Mother*, 69 THE PSYCHOANALYTIC 53
QUARTERLY 465 (2000).

JUDITH BUTLER, BODIES THAT MATTER: ON THE DISCURSIVE LIMITS OF "SEX" (1993) 54
(להלן: BUTLER, BODIES THAT MATTER); (Butler, *Contingent Foundations*; לעיל ה"ש 37).

פמיניסטיים. באטלר מזכירה את בנג'מין וצ'ודורו כאשר היא כותבת כי "אוטונומיה היא תוצאה לוגית של תלות דחוייה/מוכחשת"⁵⁵. באטלר מעוניינת כי המשתמשים במונח פעלנות יהיו ערים לעובדה שבכל זמן נתון השדה הפוליטי מחוקק את האפשרויות של מה שנחשב כסובייקט ומה שנחשב כפעלנות. האתגר שעמדה זו מזמנת לקלינאים הוא עצום: הוא מניח כי קלינאים תורמים לקביעה וליצירה של מה שנחשב לסובייקט ומה שנחשב לפעלנות; הוא מניח שמה שאנו שומעים מהמטופלים שלנו מותנה במה שבכל זמן נתון אפשר לומר ולשמוע (ושמה שניתן לומר ולשמוע מותנה על ידי מגדר, מין, גיל, מעמד ונורמות אחרות).

כדי להבין טוב יותר את עמדתה של באטלר לגבי הפעלנות, יש להתבונן בביקורתה על חוק היווצרות הסובייקט והמגדר הלאקאניני. באטלר טוענת שהחוק הלאקאניני, כדרכם של חוקים בכלל, שואב את כוחו מההנחה בנחיצותו, אולם בעצם צריך להוכיח את נחיצותו: החוק הלאקאניני אומר כי עליך לציית או שתהפוך לפסיכוטי⁵⁶. הציות לחוק יוצר שני מגדרים, שכל אחד מהם עורג למשנהו. ולכן זהו חוק שמבטיח את המשכה של ההטרסקסואליות הכפויה ואשר מגביל את מגוון התשוקות והמגדרים האפשריים לשניים. החוק הלאקאניני מניח שהחוק הוא ישות שקיימת לפני הסובייקטים שהוא יוצר, עוד צורה שבה הוא מוציא את עצמו מההיסטוריה ועוד צורה שבאמצעותה הוא משיג את כוחו⁵⁷. באטלר מבקרת את רעיון החוק הלאקאניני בחריפות. הרעיון שלה, של פרפורמטיביות, מדבר לא על חוק, אלא על חזרתיות מאולצת של נורמות. מין ומגדר אינם נוצרים עקב חוק שקיים קודם להם; אלא שנורמות צוברות כוח עם כל ציטוט שלהם. הנורמות של ההטרסקסואליות הכפויה, לדוגמה, כלומר שאסור לך לחשוק באדם בעל אותו המין ולא להיות כמו המין שאליו אתה אמור להתאוות (כלומר שהזהדות ותשוקה מוציאים זה את זה), מחייבות ציטוטים שתומכים באותן נורמות ממש⁵⁸. כך באטלר רוצה להחליף את הרעיון הלאקאניני שאדם תופס עמדה מינית בהתאם לחוק שקיים מראש, עם הרעיון הפרפורמטיבי⁵⁹ שעל האדם לצטט נורמות שוב ושוב על מנת שהן תמשכנה לתפקד כחוק (אף על פי שבאטלר אינה מציינת כיצד נורמות הופכות לנורמות מלכתחילה). אם יש לצטט נורמות על מנת לשמר את מעמדם כחוק, אז תמיד יש איום שהן תצוטטנה בצורה

- 55 שם, בעמ' 46.
56 BUTLER, GENDER TROUBLE, לעיל ה"ש 18, בעמ' 114.
57 שם, בעמ' 76–77.
58 BUTLER, BODIES THAT MATTER, לעיל ה"ש 54, בעמ' 232.
59 BUTLER, GENDER TROUBLE, לעיל ה"ש 18, בעמ' 185.

שונה ממה שהתכוונו. וכך באטלר, דרך הדה-קונסטרוקציה, יוצרת מקום לציטוט מתנגד ועברייני⁶⁰.

המוטיבציה מאחורי ציטוט טרנסגרסיבי שכזה אינה ברורה לחלוטין, אך ייתכן שמקורה בעובדה שאף אחד לעולם לא מגלם את הנורמה, או במרכזיותה של הבושה בהתהוות הזהות המגדרית, כפי שטוענת אפי זיו⁶¹. לא משנה מה המוטיבציה, ב"צרות של מגדר" באטלר טוענת שמה שהוא באמת טרנסגרסיבי הוא זה שמתנגד ללוגיקה של נורמה אחת, זה שמאפשר למגוון של סובייקטים, מגדרים והופעות לשגשג ולפרוח⁶².

במאמרה "Gender is Burning"⁶³, באטלר מאמצת את הרעיון של לאקאן, שסובייקטים טועים בזיהוי עצמם כחוק שמעניק להם שלמות דמיונית⁶⁴, אך היא מערערת על הרעיון שהחוק מחייב ציטוט רק בדרך אחת. בהקשר זה מעניין להתייחס למושג של אלתוסר, אינטרפלציה (הסבה)⁶⁵, שגם באטלר משתמשת בו. אלתוסר מסביר כיצד האידאולוגיה "פועלת" או "מתפקדת" באופן כזה שהיא "מגייסת" סובייקטים בקרב היחידים (היא מגייסת את כולם), או "מתמירה" את היחידים לסובייקטים (היא מתמירה את כולם), באמצעות פעולה מדויקת מאוד שאלתוסר מכנה הסבה. את ההסבה ניתן לייצג דרך הטיפוס הבאנלי ביותר של הסבה משטרית שגרתית (או לא): "היי, אתה שם!"⁶⁶. כך יחיד מוסב לעמדתו החברתית והאידאולוגית על ידי החוק או האידאולוגיה. באטלר חושבת על המין כמונחים של הסבה. היא מתארת את האקט של ההסבה עוד בזמן שבו הרופא מכריז בעת האולטרסאונד "זה בן" או "זו בת". אך מובן שזו רק ההסבה הראשונית, וזו מתרחשת שוב ושוב לאורך חייו של הסובייקט. היא ממשיכה וטוענת כי הסובייקט יכול להסב את ראשו

60 טרנסגרסיבי. Transgressive.

61 אפי זיו "בין הכפפה להתנגדות: הדיאלקטיקה של מנגנוני הבושה" תיאוריה וביקורת 32, 99 (2008).

62 BUTLER, GENDER TROUBLE, לעיל ה"ש 18, בעמ' 187–188.

63 Judith Butler, *Gender is Burning: Questions of Appropriation and Subversion*, in BUTLER, BODIES THAT MATTER, לעיל ה"ש 54.

64 שם, בעמ' 122. ישנו יחס של זיהוי מוטעה (misrecognition) בין החוק לבין הסובייקט שכפוף לו.

65 לואי אלתוסר על האידאולוגיה 51 (אריאלה אזולאי מתרגמת, 2003). המונח "Interpellation" כולל בצרפתית את ההקשר המשפטי של חקירה, את ההקשר המשטרתי של זימון ואת ההקשר הכללי של שאילה, פנייה ומיעון. ההיענות של היחיד שנעשה אגב כך סובייקט, כוללת ממד גופני שאלתוסר מצביע עליו בדוגמת השוטר העוצר פלוני ברחוב. המונח הסבה בעברית הכולל הסבה של שטר, נחלה, זהות, והמשמר את התנועה הסיבובית, נראה למתרגמת מקבילה ראוייה. באטלר משתמשת במונח האינטרפלציה (הסבה) של אלתוסר כדי להסביר את הקריאה של החוק שמסב יחידים לסובייקטים וגורם לזיהוי השגוי שלו.

66 שם, בעמ' 55.

לכיוון החוק שקורא לו בצורה כזו שתערער עליו. במקביל היא מכירה בכך שאקטים שממרים את פיו של החוק יכולים להתרחש רק בתוך החוק. באטלר משנה את רעיון הפרפורמטיביות שלה כך שיש בו מקום לפעלנות, ליצירה של משהו אחר, שלא היה קיים שם מאז ומתמיד. אף על פי שהחוק מצפה לאחידות של הסובייקט, יש אפשרות לסרב לחוק בצורה פארודית. חזרה כזו על החוק בהפרזה מבלבלת את תכליתו של החוק וגורמת להסבה⁶⁷ לאבד את המעמד שלה כמבע ביצועי פשוט, כזה שיוצר בדיוק את מה שהתכוון אליו, והיא יוצרת יותר ממה שהתכוונה ליצור⁶⁸. באטלר אינה דנה רק בדרך שבה מישו קורא טקסט תרבותי, אלא גם בדרך שאדם הופך לסובייקט כזה או אחר. היא ממשיכה וטוענת כי החוק גם כופה וגם מאפשר. אף שאיננו יכולים להימלט מלהיות מובנים בתוך נורמות, יש לנו את האפשרות להתנגד אליהן מתוכן. ברגע שבו זהות המגדר אינה עוד מבע ביצועי פשוט⁶⁹, מופיעה אצל באטלר מוטיבציה: מדוע חלק מהאנשים מצטטים נורמות באופן המקובל, אחרים מתנגדים לציטוט שלהן, ואחרים מנהלים משא ומתן על האופציות הרבות בין התנגדות להיענות? התשובה עשויה להימצא בתאוריה ההתייחסותית שחסרה בעבודתה של באטלר, כזו שמדברת על הצורה שבה אנשים באים במגע עם הנורמות – באילו צורות של סמכויות, מושאי אהבה ואויבים הנורמות מועברות וכיצד הן נידונות במישור הבין-אישי. כיצד מפענח הילד את נורמות המגדר הסותרות המועברות על ידי ההורים?⁷⁰ האם היענות לנורמות מגדריות עשויה להביא לשינוי? באטלר אינה מביאה בחשבון את הריבוי שקיים בחיים הפוליטיים, בכל דיסציפלינה אקדמית ובכל נפש בין עמדות השיח ההגמוניות אשר טוענות לזהות מושלמת לבין העמדות נוגדות ההגמוניה. ציטוט נורמות הופך הרבה יותר מורכב כאשר ריבוי הנורמות המופנמות והחיצוניות מובא בחשבון⁷¹. להגנתה של באטלר ניתן לומר, שלנורמה שאליה היא מתייחסת, דהיינו החלוקה לנשים ולגברים, אין כמעט כל התנגדות תרבותית.

67 שם, בעמ' 51.

68 Butler, *Gender is Burning*, לעיל ה"ש 63, בעמ' 122. בציטוט זה באטלר מבחינה בין מבע ביצועי פשוט אשר יוצר בדיוק מה שהתכוון אליו לבין מבע ביצועי שיוצר עודפות ובכך גם מאפשר חתירה תחת החוק.

69 שם.

70 Virginia Goldner, *Toward a Critical Relational Theory of Gender*, in *GENDER IN PSYCHOANALYTIC SPACE: BETWEEN CLINIC AND CULTURE* 63 (Muriel Dimen & Virginia Goldner ed., 2002) (להלן: *GENDER IN PSYCHOANALYTIC SPACE*).

71 Allison Weir, *Toward a Model of Self-Identity: Habermas and Kristeva*, in *FEMINISTS READ HABERMAS: GENDERING THE SUBJECT OF DISCOURSE* 263 (Johanna Meehan ed., 1995).

ח. סובייקטיביות אימהית פרפורמטיבית

האם ניתן לומר גם משהו חיובי על הסובייקטיביות האימהית לאחר המהלך המפרק הזה? אם במהלך החלקים הקודמים קטגוריות המגדר והאימהות עברו דה-קונסטרוקציה והודגמו כמבנים פיקטיביים המכוננים על ידי פרקטיקות אידאולוגיות, הרי בחלק זה אנסה לדון בדרך שבה מכוננת סובייקטיביות אימהית מנקודת מבטי.

דיון נרחב בסובייקטיביות האימהית בשדה הפסיכואנליטי ניתן למצוא בספרה של פלגי-הקר, שבו היא מציעה פרדיגמה חדשה של סובייקט אימהי⁷². היא אינה מנסה להכריע בדילמה בין ראיית האימהות כטבעית, או הבנתה כמהותנית, לבין התפיסה הרואה בה תוצאה של חברות המכוונת נשים לתפקידן זה. היא מבקשת להניח את כל מרכיביה של האימהות, דהיינו הביולוגיים, הפסיכולוגיים והחברתיים, על רצף אחד של אפשרויות. להערכתה, ייצוגיה של האימהות – למשל, רגישות, אמפתיה, יכולת הכלה, יצירה ועוד – אינם מחייבים נשים להיות אימהות, ולחלופין אינם יכולים למנוע מנשים שלא הרו או מגברים לממש מקצת הייצוגים האלה. כלומר ניתן לחשוב על הרחם כמייצג פניות לזולת, הכלה, יצירה, רגישות ועוד⁷³ – דימויים הפתוחים להזדהות ולהפנמה בפני נשים וגברים כאחד, אף על פי שמקור הדימוי הוא אצל נשים. היא טוענת שאת המקום לסובייקטיביות אימהית ניתן לאפשר אם ניצור מושג רחב של אימהות, המכיל בתוכו מלבד הרחם, השד והחלב המוחשיים, גם את המטפורות המנטליות האפשריות הנובעות מהן, שניתן להתחבר אליהן דרך מנגנונים נפשיים בסיסיים על-מגדריים ובין-סובייקטיביים, כגון אמפתיה והזדהות⁷⁴.

ליסה בריתסר (Baraitser)⁷⁵ מתחקה אחר הטראנספורמציה האימהית ומשתמשת בגישתה של איריגארי שמנסה "לשחרר את הפוטנציאל היצירתי מפרקטיקות ושיחים מגבילים באמצעות השתלבות בהם ולא מתוך ביקורת כלפיהם (ניתן לומר שזה מה שאימהות עושות באופן יומיומי)"⁷⁶. רעיון המימזיס של איריגארי⁷⁷ מאפשר לה לנקוט עמדה שחותרת תחת התפקיד הנשי הטעון פוליטית, אפילו כשהיא עצמה מבצעת אותו.

72 פלגי-הקר, לעיל ה"ש 27.

73 תיעוד מעניין של הקול הנשי והגברי כסגנונות חשיבה שונים על מערכות יחסים, עצמי ומוסריות נמצא אצל קרול גיליגן בקול שונה – התיאוריה הפסיכולוגית והתפתחות האישה (נעמי בן חיים מתרגמת, 1995).

74 פלגי-הקר, לעיל ה"ש 27, בעמ' 323–335.

75 Lisa Baraitser, *Maternal Transformations: Oi Mother, Keep Ye' Hair on!* in MATERNAL ENCOUNTERS: THE ETHICS OF INTERRUPTION 48 (2009).

76 שם, בעמ' 63.

77 לוס איריגארי מין זה שאינו אחד (מבחר) (דניאלה ליבר מתרגמת, 2003).

מימזיס הוא תהליך של נקיטת עמדה סטראוטיפית (של נשים) על מנת להעמיד עמדה זו במבחן ולחשוף את ההנחות המובלעות, הפאלוצנטריות, המונחות בבסיסה⁷⁸. בחירה בשיטה זו נובעת ממשימתה של איריגארי – לחשוף את המקומות והדרכים שבהם מתעצבת ומתבטאת הפנטזיה של הסובייקט האחדותי, כאשר האלטרנטיבה מודחקת או נמחקת. עמדה זו נולדה מתוך ההכרה שבתרבותנו כל ניסיון לייחס משמעות לעולם סביבנו יצליח רק מעמדת הסובייקט, ושעמדה זו בתרבות כרוכה באימוץ סדר עולם גברי. המטרה הפוליטית של המימזיס היא יצירת בלבול תרבותי שממנו אמור להיפתח המרחב לאפשרויות מחשבה חדשות. איריגארי משתמשת בניגוד שבין הגברי לבין הנשי כדי לקעקע עמדה זו. היא מקבלת על עצמה את עמדת האישה כמי שהיא הבשר אל מול הרוח, והכאוס אל מול הסדר, על מנת להראות שהסדר המארגן הבסיסי של עולם המשמעויות שלנו אינו זה של התבונה, אלא זה הקושר בין היצור הנשי ככאוטי לבין היצור הגברי כסדר.

אמנם איריגארי משתמשת במושג שונה משל באטלר, אולם יש מן הדמיון בציטוטים החברתיים שלהן. אף שבאטלר רואה בחזרה על הציטוטים כניעה להיגיון של נורמה אחת ושל ההטרסקסואליות הכפויה, הרי איריגארי רואה בציטוט מקום להפוך אותו לאישי תוך כדי העמדתו במבחן. המימזיס, בדומה למבע הביצועי העודף של באטלר, עולה על מה שהוא מנסה לחקות ומאפשר למשהו שונה לחלוטין להיווצר.

מושג החיקוי יכול לעזור להבין כיצד אנו תופסים תפקידים ביולוגיים, היסטוריים וחברתיים ומאמצים אותם; כיצד חיקוי של נורמות חברתיות יכול לאפשר היווצרות סובייקטיביות אימהית, אפילו אם המחקה הוא גבר, ולאפשר ביטוי של חלקים חיוניים ואותנטיים של האישיות. ההפיכה לאם יכולה להיחווה כתנועה משלמות לעבר נזילות, או להפך – ככזו שמקבעת את הנזילות של הסובייקט (הנשי) ביחס לשלמות הילד. כך שהאימהות יכולה לקבע או לשחרר. ברייטסר טוענת שטרנספורמציה אימהית מסמלת תנועה אל עבר שינוי, ובו־זמנית חושפת את האסטרטגיה המימטית שלה וחושפת אותה כזיוף⁷⁹.

מה המשמעות של אמירה זו? כאשר אנו נוטלים על עצמנו את תפקיד האם אנו עושים על עצמנו, כמו פאה, מגוון רחב של מושגים על עצמנו, בלי שיהיה לנו שמץ של מושג מי אנחנו כאימהות⁸⁰. אנו "מחקים" אימהות, אנו משחקים, כמו שחקנים בתאטרון את התפקידים שנדרשים מאתנו – טיפול, החלפת חיתולים, ערסול, הנקה, קימה בלילה וכו'.

78 מירי רוזמרין "אחרית דבר: מהיות גבר להתהוות כאישה – תיאוריית ההבדל הבין-מיני של לוס איריגארי" מין זה שאינו אחד (מבחר), שם, בעמ' 85.

79 Baraitser, לעיל ה"ש 75, בעמ' 65.

80 שם, בעמ' 62. דימוי הפאה מרכזי לטיעונה של ברייטסר.

באותו הזמן, במהלך ההפיכה לאם, מתעוררת חוויה קיומית חדשה שנוכחים בה לחץ וריס-אוריינטציה, גילוי והנאה, חיות וגדילה.

המשמעות נוצרת במפגש הייחודי שבין חיקוי של נורמות חברתיות לבין החוויה האישית של חיקוי נורמות אלו. ההתפתחות הנפשית עצמה כוללת היזכרות בחוויות ישנות על מנת לאפשר קיום של ארגונים וחוויות חדשות. חייה של אם חדשה מצומצמים למטלות חזרתיות של טיפול בילד ולמחשבות חזרתיות בנוגע לטיפול זה. באותו הזמן היא עסוקה בצורך לתפוס את מקומה בהיסטוריה החברתית-תרבותית כאם. נשים משוחזרות לאורך חייהן כאימהות, ולכן פונקציות אלו נעשות כמעט בלא משים. גברים בעמדה זו, עד כמה שאני חוותי זאת, נדרשים למאמץ רב יותר בפעולת החיקוי, שכן הם לא גודלו להיות אימהות, וישנו יחס נפשי מורכב כלפי ביצוע פעולות אלו, כמו גם לדימוי החברתי של אם, גבר ואבא. הבדלים אלו באים לידי ביטוי פעמים רבות בתחושת ה"טבעיות" שממנה נובעות הפרקטיקות הטיפוליות בנשים לעומת גברים.

הסובייקטיביות האימהית נוצרת במה שהפרט עושה עם מצבים חזרתיים אלו, בספציפיות והייחודיות שלהם לכל אדם. החוויה האישית של הפעולות החזרתיות, הטרדות היומיומיות והיחס החדש והיצירתי עם הילד, היא שיוצרת את חוויית האימהות הייחודית – את האיכות הסובייקטיבית שלה, את המשמעות ואת התרומה שלה להמשך התפתחותה וגם, כפי שברייטסר מציינת, לתחושת היצירתיות והתקווה שלה.

החוויה להיות אם שהיא גבר מהווה מעין ציטוט פארודי, אשר קורא תיגר בערמוניות ובעדינות על לגיטימיות החוק. שהרי החוק קובע שאימהות הן נשים ולא גברים. במקרה זה הציטוט של החוק שמעוניין ליצור סובייקט שומר חוק, יוצר שורה של תוצאות שגוברות עליו ומבלבלות אותו. מה המשמעות של גבר שממלא תפקיד של אימא עבור החוק והסדר הסימבולי? אף על פי שאני מחקה תפקיד נשי קלאסי וסטראוטיפי, בעצם העובדה שאני זכר שמבצע תפקיד סטראוטיפי זה ישנו ציטוט פארודי.

אך הציטוט אינו רק פארודי ומערער על החוק, הציטוט שלי כאם הוא גם מימטי, וככזה הוא מאפשר ניכוס וסובייקטיביזציה של תפקידים ביולוגיים, היסטוריים וחברתיים. המשמעות של חוויית האימהות הספציפית שלי נוצר במפגש הייחודי שבין חיקוי של נורמות חברתיות לבין החוויה האישית של חיקוי נורמות אלו. והחוויה האישית של גבר שמבצע תפקיד זה שונה מהחוויה האישית של אישה שמבצעת תפקיד זה.

מנקודת מבטי הפוסט-מודרנית, אני מסכים כי השפה כופה הגדרות וכופה מראית אחידה על סובייקטים, שאנו קיימים בעולם ובשפה, ושאנו יכולים להתקיים מחוץ להם. אבל אנו יכולים לחתור תחת השפה הקיימת (מושג הפארודיה או הדראג של באטלר) ולהפוך אותה לאישית, לכזו שהיא סובייקטיבית (המימזיס של איריגארי). ובאמת התנועה היא בין שני הקצוות: בין התחושה שמה שאני עושה כאם וכמטפל הוא חיקוי פארודי וחסר כל משמעות לבין חיקוי משמעותי, שיוצר חיבור, רגש וקשר אמיתי. וגם ישנם דברים

שמתחילים כפארודיים וממשיכים כמימטיים (ואולי במקרה כזה החלוקה בין השניים מיותרת).

האם והאימהות במובנם המקובל והנורמטיבי אינם רק מבנה דכאני ואחר⁸¹ במובן הבאטלרי, אלא הוא גם אחר שמאפשר הכרה⁸², ושהמפגש עמו גורם לשינוי מהותי בעצמי שלי. המפגש שלי בהפיכתי להורה אינו רק עם בתי, אלא גם עם האחר שנקרא "אם". ההפיכה לאם גוררת שינויים רבים. אבל האם אימהות באמת משנה אותנו? ואם כן, באיזה כיוון? מאיזה מצב לאיזה מצב? האם לאחר שחוויתי את חווית האימהות אני עדיין אותו אדם, והאם אני יכול לזהות את האני ה"מקורי"? יש לי בת, והזהות שלי השתנתה בעקבות כך, כמו גם מעמדי הסוציו-אקונומי, מידת ההשקעה שלי בעבודתי, יחסיי עם בן זוגי, הוריי וחבריי, יחסי האובייקט הפנימיים שלי, השאיפות שלי, מאזן חשבון הבנק שלי, הרגלי הקנייה והבילוי שלי. מאוד יכול להיות שאם אמשיך להתבונן בכל השינויים הללו, אגלה שבכל השינויים הללו השתניתי גם אני.

החוויה המפורטת של שינויים אלו היא היווצרות הסובייקט האימהי. אבל זו אינה השתנות קונקרטי בלבד. היכולת שלי להכיל ולעבד את השינויים הללו, לחוש את חלקם כ"טבעיים" ואת חלקם כזרים לי קשורה גם לממדים ההתייחסותיים הספציפיים לי – להיותי גבר, ישראלי, יהודי, אשכנזי, קצין בצבא, לבן, הומו, בזוגיות מונוגמית ארוכת שנים, מטפל, מהמעמד הבינוני, וזו רק רשימה חלקית של זהויות חברתיות שעמן ישנו דיאלוג התייחסותי. ובממד אחר יש להוסיף את הממדים האישיים והמשפחתיים של לגדול במשפחתי הספציפית, עם הוריי ואחיי ובן זוגי. לכל אחד מממדים התייחסותיים אלו יש מרכיב ביצירה של הסובייקטיביות האימהית האישית מאוד והייחודית לי.

אז למה בתי קוראת לי "אבא" ולא "אימא"? אינני בטוח שיש לי תשובה טובה לכך, פרט לעובדה שאנו קיימים בתוך חברה ובתוך שפה. החברה מתייחסת אליי כאל "אבא" וכאל "הומו", וכל ההסברים לגבי ההבניה החברתית של מגדר לא ישנו את העובדה שזו הצבעה-האשמה שלא ניתן להתחמק ממנה⁸³. וזו בדיוק גם הדרך שבה פועלת ההסבה⁸⁴. החברה איננה מתייחסת אליי כאל אם; החברה קוראת לי "אבא", וגם בתי קוראת לי "אבא לוצ'י" ולבן זוגי "אבא גיא". הקריאה הזו מכוננת אותי כסובייקט, ואני מגיב אליה, וכך גם מקבל את עמדותי כסובייקט. אך "אבא" זה אינו רק מבע ביצועי פשוט, אלא זהו מבע ביצועי

81 Other (M). האחר שהוא גם האם. האם כמייצגת את האחרות.
82 Butler, *Gender is Burning*, לעיל ה"ש 63, בעמ' 122. נוסף על חוסר הזהוי (misrecognition) שהחוק יוצר, הטענה שלי היא שיש מקומות שהחוק והאחר מאפשרים גם הכרה (recognition).
83 זו החוויה של התמדת המסומן בסדר הסימבולי. ראו Hennessy, לעיל ה"ש 49.
84 אלתוסר, לעיל ה"ש 65.

שיוצר עודפות. הפנייה אליי כאבא היא לא אל גבר שנמצא במערכת יחסים הטרסקסואלית, אלא אל הומו שממלא תפקיד של אָם, וההסבה של החוק יוצרת סובייקט שאינו מתקיים רק בגבולות החוק, אלא גם פורץ אותו.

אז אם כולם קוראים לי אבא, וגם בתי קוראת לי אבא, ואם אני מגיב לקריאה זו ומקבל אותה, מאיפה נובע הצורך שלי לכתוב מאמר על אימהות? פרט לעובדה שהתגובה שלי לקריאה אינה חדה ו"אינסטינקטיבית" ויש משהו בכתיבת המאמר שמערער על החוק, גם אם בעדינות, ייתכן כי אחת הסיבות לכתיבה היא רגש אשמה – אשמה על חוסר היכולת להיות עבור בתי "אָם טובה דיה"⁸⁵, אשמה על ה"חסר" שאני יוצר לה. איני יודע אם זהו חסר אמיתי או שרק החברה מכוננת אותו ככזה בעצם שאילת השאלה, שגם אם אינה נאמרת מטעמי נימוס נוכחת תמיד, לגבי היעדר הדמות הנשית בחייה של בתי. הדיאלוג עם ההיעדר – לא היעדר הזה קיים תמיד – ביני לבין עצמי, ביני לבין זוגי ובינינו לחברה ולמשפחה. מנקודת מבט זו ניתן לראות את המאמר כמכסה על חסר – גם בפני החברה וגם בפני בתי⁸⁶.

ט. סיכום

הגעתי לרעיון למאמר זה דרך חוויה אישית של הפיכת להורה ושל עיסוק בפסיכואנליזה ובתאוריות פוסט-מודרניות. ניסיתי ליצור דיאלוג עם עבודתה של ג'ודית באטלר שיאפשר לפרק את מושג האימהות המקובל מחד גיסא, אך גם יאפשר מקום לסובייקטיביות אימהית חדשה, מאידך גיסא. סובייקטיביות שאינה נובעת באופן מחייב והכרחי מהביולוגיה, אך גם כזו שאינה מיתרת לחלוטין את קטגוריית האימהות.

את הדיון התחלתי בביקורת המגדר הפוסט-מודרנית שטוענת כי קטגוריות שנראות לכאורה טבעיות, כמו גבר, אישה, הומו, בעצם אינן כאלה, והן בעיקרן מובנות חברתית ומייצגות בתוכן מגוון רחב של משמעויות ועמדות אידאולוגיות. עם זאת, איני דוגל בתפיסה רדיקלית של ההבניה החברתית. החוויה של ההבדלים המגדריים עוברת דרך עדשת יחסי הכוחות החברתיים והמנהגיים התרבותיים, אך ישנם הבדלים בין המינים שאינם רק תוצרים של הבניה חברתית. מהבחינה הזו, הביולוגיה קיימת, אך בעיניי היא אינה קובעת

85 דונלד ו' ויניקוט "התפקוד המנטלי ויחסו לפסיכה-סומה" עצמי אמיתי, עצמי כוזב 81 (עמנואל ברמן עורך, 2009). "האם הטובה דיה" הוא מונח מרכזי בתורתו של ויניקוט ובפסיכואנליזה העכשווית.

86 AKHTAR, לעיל ה"ש 3, בעמ' 239. מנגנון הגנה שניתן לכנותו רציונליזציה – זהו מנגנון שבו האגו מציע לעצמו ולאחרים את ההסבר הנוח ביותר מכלל ההסברים האפשריים שעומדים בבסיס ההתנהגות. כך האגו מסוגל להדוף חרדה שעלולה לצוץ במקרה שסיבות יותר קונפליקטואליות ופרימיטיביות תחדורנה למודעות.

את הייעוד באופן בלעדי. ההבדלים הביולוגיים והחברתיים מהווים חלק מהמצע ההתייחסותי שעליו אנו מתקיימים ושבנו אנו יוצרים זהויות חדשות כמו האימהות. אף על פי שדנתי רק בקצרה בממדים הגופניים והפיזיולוגיים בהבניית הסובייקטיביות האימהית, לא יהיה נכון להסיק כי הם אינם מרכיבים חשובים בהתהוות אותה סובייקטיביות. בסובייקטיביות אימהית, יש משמעות לקיומם של שדיים המסוגלים להפיק חלב או להיעדרם, כמו גם לחוויות הגופניות של ההיריון והלידה. עם זאת, אני מתנגד להפחתה מוחלטת לביולוגיה, וניסיתי להראות שהתנגדות להפחתה כזו אינה רק שאיפה של גברים או הומואים, כי אם פרויקט פמיניסטי מובהק. מהלך כזה מכיר בעובדה כי כוחות תרבותיים ושיחניים מסוימים מעצבים את החוויה בצורה שברובה היא לא מודעת, ומנסה להכיר בהם. בהמשך פניתי לגידית באטלר ולהמשגתה את המגדר כמבע ביצועי. המשגה זו אפשרה לי בתחילה לפרק את מושג האימהות ולחשוב על הכוחות הפועלים בשימור המושג הנורמטיבי של האם, כמו ההטרנסקסואליות הכפויה, ואז לחשוב על היצירה של סובייקטיביות אימהית ככזו שנוצרת במפגש שבין התרבות לנפש בצורה לא רדוקטיבית ומעשירה. רעיון הפרפורמטיביות ומהלכים התייחסותיים עזרו לי לחשוב על האימהות לא רק כעל מבנה אידאולוגי פיקטיבי, אלא גם כעל מבנה שיש לו היסטוריה אישית עבור כל סובייקט, ושנוצר מתוך הקשרים התייחסותיים ספציפיים לכל אדם.

בהמשך דנתי בבעיית הפעלנות העולה מהתאוריה הפרפורמטיבית, ובעצם בשאלה אם אדם הופך לסובייקט כזה או אחר, ואם כן – כיצד. בדיון זה באטלר טוענת כי החוק גם כופה וגם מאפשר, ואף שאיננו יכולים להימלט מלהיות מובנים בתוך נורמות, ניתנת לנו האפשרות להתנגד אליהן מתוכן. כך נוצרת אפשרות לפעלנות והתנגדות בתוך המבנה החברתי. בהקשר זה באטלר אינה שואלת שאלות שאנו כמטפלים נוטים לשאול, כגון: מדוע סובייקט זה או אחר בוחר להתנגד או לא להתנגד לאותן נורמות חברתיות? שאלות אלו מקבלות התייחסות במסגרת הפסיכואנליזה ההתייחסותית, וכך ניתן לראות כיצד חשיבה על התאוריה של באטלר דרך זווית התייחסותית מעשירה ומעבה את הבנתנו.

במקביל לפירוק מושג האימהות נעשה ניסיון נוסף לחשוב על סובייקטיביות אימהית ועל הדרך שהיא יכולה להיווצר לא רק מתוך התנגדות לנורמות הקיימות. עשיתי זאת תוך שימוש ברעיונותיה של איריגארי לגבי המימזיס שיכול לאפשר יצירה של סובייקטיביות פרפורמטיבית שאינה רק מתנגדת או נכנעת.

ומה לגבי היותי מטפל? מה המשמעות של כל המהלך הזה עבור הסובייקטיביות שלי כמטפל? אני חושב שהסובייקטיביות שלנו כמטפלים מכוננת פעמים רבות כאקטים פרפורמטיביים, אף על פי שפעמים רבות קשה לנו להודות בכך. החוויה שבה אנחנו נותנים פרשנות או נוכחים בטיפול בדמותו של המדריך או המטפל שלנו היא אחת המשמעותיות ביותר בעיניי. זו חוויה שהיא בזמנית פארודית ומימטית. עם חלוף הזמן הפרשנויות והנוכחות הופכים חלק מאתנו. מבחינה דינמית אולי ניתן לתאר תהליך זה כאינקורפורציה

שהפכה להזדהות⁸⁷. תהליך העיבוד הזה הוא תהליך דיאלוגי שמתרחש בין הדמויות המופנמות השונות שלנו, ויחסנו אליהן הוא כמו יחסנו לדמותו (החברתית-מוסדית) של המטפל האידאלי (שגם היא עצמה אינה אחידה ומונוליתית). זהו תהליך שבהקשר האימהי רוזמרי בלסם תיארה לגבי האם שבתוך האם⁸⁸. כמה פעמים אנו שונאים את עצמנו על כך שאנו דומים למדריך או למטפל שלנו וכמה פעמים על כך שאיננו טובים כמותו... נוסף על מושג הפרפורמטיביות, גם למושג ההסבה (אינטרפליציה)⁸⁹ יש משמעות בכיוון הסובייקטיביות הטיפולית שלנו. אני חושב כאן על המשמעויות השונות של המקרים שמטופלים נשלחים אליי בשל היותי "מטפל דינמי", "פסיכיאטר", "מטפל הומור", "פסיכיאטר צבאי", ובוודאי יש עוד כמה תוויות ששכחתי להזכיר. בכל פעם שאני מתויג כך אני עונה אחרת לקריאה אליי, ונוכח אחרת כסובייקט וכמטפל.

שאלה נוספת שעשויה לעלות היא הקשר בין אימהות לטיפול. האם המטפל הוא דמות אימהית? אין ספק שזו העמדה המקובלת ביותר כיום. אך לאורך ההיסטוריה הפסיכואנליטית דמות המטפל הובנתה לפרקים כדמות אבהית וגברית, כמו לדוגמה אצל פרויד ולאקאן, ולפרקים כדמות אימהית ונשית, כמו אצל קליין, ויניקוט, ביון וקוהוט. בחווייתי האישית אני מרגיש פעמים רבות שאני מתנהג אחרת כאשר אני יושב בכיסא כפסיכיאטר לעומת הישיבה שלי בכיסא כמטפל דינמי. כפסיכיאטר, הגבולות ברורים. נטייתי היא לעודד עצמאות של המטופל, לדרוש ממנו לקבל החלטות, לחשוב לינארית ומדעית. ביושבי כמטפל דינמי אני מנסה לעודד רגרסיה, לאפשר לגבולות להיות חדירים יותר ולתת מקום נרחב להעברה הנגדית (counter transference) שלי ולעתים אפילו ליצירי נפשי (reverie)⁹⁰. בעודי מתאר את שתי ה"דמויות" שאני עוטה על עצמי בחיי המקצועיים, אני שם לב שאני מפצל את דבריי: בין הפסיכיאטר – כדמות הגברית, ובין המטפל הדינמי –

87 שם, בעמ' 150. הפנמה (internalization) היא מונח כולל שמתייחס לתהליך שבו תוכן פסיכולוגי של אחרים משמעותיים מוכנס לנפש והופך במידה כזו או אחרת לחלק מהעצמי. סוגי הפנמה השונים כוללים: אינקורפורציה (Incorporation), אינטרויקציה (Introjection) והזדהות (Identification). ההבדלים הם במידת ההפיכה של החומר הנפשי החיצוני (האחר) לחלק מהאני או העצמי.

88 Balsam, לעיל ה"ש 53.

89 אלתוסר, לעיל ה"ש 65.

90 ג'ואן ונוויל סימינגטון החשיבה הקלינית של וילפרד ביון 78 (אורה זילברשטיין מתרגמת, 2000); וכן מייקל אייגן תחושת מוות נפשי 24 (ברק מילנר מתרגם, 2010). המונח Reverie הוא מונח מורכב וטעון משמעויות אטימולוגיות. מסיבה זו נהוג להשאיר בתרגומים לעברית את המונח הלועזי, ולהימנע מלצמצמו בתרגום. "יצירי נפש" יכול להיות הביטוי המדויק ביותר לציון משמעותו ההולכת ומתרחבת של הביטוי בפסיכואנליזה העכשווית. עם זאת, ביטוי זה נשמע מעט מוזר בעברית, ונראה כי אינו מעביר את האופי החולם-חושב-הזוי מעט של המונח.

כדמות הנשית. חלוקה זו מזכירה לי את אמירתה של מיוראל דימן שטוענת שיותר מכל חלוקה אחרת, הדואליזם המגדרי הוא המושרש ביותר בתרבותנו, ונוכחותו מורגשת בכל היבט של חיינו, גם בזמן שאנו יושבים בחדר הטיפולים⁹¹. עם ההכרה בפיצול אני גם מאמין כי לא ייתכן ששני האופנים הטיפוליים אינם משפיעים זה על זה. הראייה הפרפורמטיבית של המגדר מאפשרת לנו להמשיג את יצירת הסובייקטיביות שלנו, גם זו הטיפולית, כרבגונית ונזילה יותר.

לכאורה, פסיכואנליזה קלינית אינה עולה בקנה אחד עם תאוריות פוסט-מודרניות. פסיכואנליזה השתמשה באופן היסטורי בנרטיבים גדולים ובאמיתות אוניברסליות על מנת למצוא משמעות בחיי אינדיבידואלים ולהקל על סבלם⁹². לעומת זאת, תאוריות פוסט-מודרניות מטילות ספק בקיומן של אמיתות אוניברסליות, נרטיבים גדולים ומשמעות בכלל. באופן ספציפי, רבות מהתאוריות הפסיכואנליטיות טוענות כי מקורה של הבריאות הנפשית היא בעצמי המשכי ואחיד, אשר כל העת יוצר משמעות מחוויות החיים המשתנות⁹³. אמנם התאוריה הפוסט-מודרנית מאיימת על המטרות הטיפוליות של הפסיכואנליזה באמצעות הטלת ספק בעצמי, במשמעות ובהתקדמות בכלל, אולם יכולה להיות לה גם השפעה משחררת. בדחייתה את העצמי האחיד והקבוע, היא מכירה בנוכחותו התמידית של ההקשר – בעיקר ההקשר של יחסים, חברה ותרבות שבהם נוצרת המשמעות. מנקודת מבט כזו, הגישה הפוסט-מודרנית הפסיכואנליטית יכולה להציע קו הפרדה דק בין ניהיליזם לחופש נפשי.

במאמר זה ניסיתי ליישם ביקורת זו על מונח האימהות, לא מתוך קבלה מוחלטת של הביקורת הפוסט-מודרנית הרדיקלית לגבי משמעות (האם) ולגבי העצמי (הממוגדר), אלא מתוך קבלה ממותנת עם ביקורת מכיוון הפסיכואנליזה ההתייחסותית. גישה זו, בעיניי, מאפשרת את קיומה של עמדה פסיכואנליטית משחררת. גישה אשר אינה דוחה כל משמעות, רק משמעות אפריורית שקודמת להיווצרות הסובייקט ולהיותו בעולם (המשפחתי, חברתי, תרבותי, מגדרי). גישה אשר אינה שוללת את קיומו של עצמי, אלא את המושג של עצמי קשיח, קבוע ומתוחם אשר מבודד מההקשר שבו הוא קיים ומיחסיו עם אחרים. גישה אשר אינה דוחה הבנה ומשמעות, אלא רק הבנה ומשמעות שנקבעים מראש על ידי התאוריה.

Muriel Dimen, *Deconstructing Difference: Gender, Splitting, and Transitional Space*, in 91
GENDER IN PSYCHOANALYTIC SPACE, לעיל ה"ש 70, בעמ' 41.

קרול גיליגן הולדת העונג (דריה שועלי מתרגמת, 2006). 92

Judith Guss Teicholz, *A Strange Convergence – Postmodern Theory, Infant Research, and Psychoanalysis*, in BEYOND POSTMODERNISM NEW DIMENSIONS IN CLINICAL THEORY AND PRACTICE 69 (Roger Frie & Donna Orange eds., 2009) 93

לסיום אומר כי, תהליך כתיבת המאמר לא היה קל עבורי. בכתיבה חשתי תחושה גדולה של בדידות בעמדה שאני נוקט. מעניין לראות כי בהפניות הביבליוגרפיות מופיעות בעיקר נשים, כאילו הייתי צריך להישען על המגדר שידע מה זאת אימהות "אמיתית". חרדה גדולה ליוותה את הכתיבה. היום אני יכול לסמן את הכתיבה כמקום שבו אני אומר: "מי נתן לך את הזכות לומר משהו על אימהות? אתה גבר ואפילו לא זה, אתה הומו שמנסה ליצור משהו נורמלי במקום שאינו נורמלי". תחת חרדה כזו המאמר נחוות כרציונליזציה. ובאמת, לאורך כל כתיבת המאמר נעתי בין חוויה שהמאמר ריק מתוכן וחסר ערך לחוויה שלפיה הוא ייחודי ושונה. אני מניח שהתחושות הללו נכונות לגבי הורותי – לפרקים אני חושב שאני עושה משהו חדש, חתרני ומעניין, ולפרקים אני מרגיש שאני מחקה נשים "אמיתיות", כדי להקל על החרדה שאני לא "אמיתי".